
Artūras Grickevičius

Lietuvos Respublikos pirmosios okupacijos ir aneksijos metais represuoti katalikų dvasininkai (kunigai ir vienuoliai) 1940 m. birželis–1941 m. birželis

Straipsnyje analizuojami Lietuvos Respublikos okupacijos ir aneksijos laikotarpiu (1940 m. birželis–1941 m. birželis) vykdytų represijų padariniai katalikų dvasininkams (kunigams ir vienuoliams). Represuotais katalikų dvasininkais laikomi ne tik Lietuvos bažnytinės provincijos dvasininkai, bet ir Vilniaus arkivyskupijos dvasininkai, taip pat Lietuvą nuo 1939 m. rugsėjo mėn. pasiekę Lenkijos katalikų dvasininkai, t. y. pabėgėliai. Tema nagrinėjama šiais aspektais: 1) apibūdinami dvasininkai kaip NKVD ir NKGB veiklos objektas; 2) remiantis skelbtais istoriniais šaltiniais ir archyviniais dokumentais, suskaičiuojamas bendras represuotų (suimtų, kalintų, kankintų, išstremtų ir nužudytų) dvasininkų kiekis; 3) išryškinama tautinė represuotųjų (lietuvių ir lenkų) sudėtis; 4) atskleidžiamas represuotųjų priklausymas bažnytinėms teritorinėms-administracinėms struktūroms (Lietuvos bažnytinei provincijai ir jos dalims, Vilniaus arkivyskupijai) arba pabėgėlio statusui; 5) nurodomi kai kurie represijų prieš dvasininkus bruožai.

ĮVADAS

1941 m. birželio mėn. stalinine okupacija prasidėjo moderniosios Lietuvos neapsakomų kančių ir tapatybės pakeitimo laikas. Lietuvių istorikai šiuos ir vėlesnius įvykius stropiai nagrinėjo bei aprašė. Vis dėlto kai kurios tų įvykių temos yra mažai nagrinėtos. Viena tokių – krikščioniškomis vertybėmis tautą ugdyusių katalikų dvasininkija, t. y. hierarchai, kunigai ir vienuoliai. Nors apie naujosios valdžios – Maskvos valdovų ir jų vietinių pagalbininkų – Katalikų Bažnyčiai sudarytas naujas sąlygas rašyta nemažai¹, tačiau darbų, kuriuose išsamiai būtų nušviečiamos represijos prieš dvasininkus, iki šiol stokojama. Šią mokslinio pažinimo situaciją išryškina temos **istoriografijos apžvalga**.

Pirmasis darbas, kuriame mėginama atskleisti nagrinėjamojo laikotarpio represijas prieš Lietuvos katalikų dvasininkus, buvo paskelbtas netrukus po karo. Nuo 1938 m. Didžiojoje Britanijoje darbavęsis kunigas bei istorikas Kazimieras Gečys, mėgindamas išryškinti katalikiškosios Lietuvos istoriją, bendriausiais bruožais aprašė ir kelerių metų

senumo įvykius². Nagrinėjamai temai svarbiausi keli teiginiai. „Viso bolševikiškuose kalėjimuose, neskaitant vienuolių ir klierikų, sėdėjo keturiasdešimt keturi dvasininkai. Prieš prasidedant lietuvių sukilimui prieš okupantus bolševikus, dvylika dvasininkų spėta išvežti į Sovietų Rusijos gilumą, iš jų vos du <...> išvengė mirties ir <...> pasiekė Lietuvą. Šešiolika dvasininkų lietuvių sukilimo metu buvo išlaisvinta iš kalėjimų. O šešiolika su viršum buvo NKVD agentų ir besitraukiančios raudonosios armijos birželio 22–27 dienomis <...> nukankinti ar sušaudyti.“ Svarbu, kad autorius ne tik nurodė šiuos skaičius, bet ir, skirstydamas grupėmis, išvardijo asmenis³. Nors pateikta ir kitų faktų, visgi šaltiniai nenurodyti. Tiesa, buvo pasiremta keliais NKVD dokumentais, o jų tekstai knygos gale pateikti kaip priedai, tačiau neparašyta, iš kur jie paimti ir kur saugomi. Dėl to bent jau šis veikalo skyrius traktuotinas kaip publicistinis.

Po 11 metų vysk. Vincentas Brizgys paskelbė veikalą apie Lietuvos Katalikų Bažnyčios (toliau – LKB) padėtį 1940–1944 m., kurio vienas skirsnių – „Kunigų terorizavimas“⁴ – nagrinėjamai temai ypač svarbus. Nors autorius stokojo daugelio šaltinių, vis dėlto jo paties atsiminimai ir kitų anų įvykių dalyvių liudijimai šiam veikalui suteikė išliekamąją vertę. Traktuodamas kaip „visokias provokacijas ir <...> terorizavimą“ net medžiaginės nuosavybės atėmimą, veikalo autorius kur kas daugiau dėmesio skyrė tiesioginiam dvasininkų persekiojimui, t. y. suėmimui ar pagrobimui, tardymui ir verbavimui. Aprašęs pavienius įvykius, jis pateikė ir statistinių duomenų, t. y. nurodė verbuotų ir užverbuotų kunigų skaičius, taip pat aktyviai su prievartos aparatu bendradarbiavusių kunigų skaičių. Vis dėlto, apibendrinant V. Brizgio veikalą, galima teigti, kad jis yra labiau publicistinis negu mokslinis darbas.

Tautos krikšto 600-ųjų metinių proga užsienio lietuvių iniciatyva pasirodė veikalas apie šalies krikščionybės istoriją, kuriame pateiktas tragiškojo jos laikotarpio – 1940–1941 m. „pažinties su komisarais“ – aprašymas; šio aprašymo autorius – Vytautas Vardys⁵. Straipsnyje nagrinėjamai temai svarbus knygos skirsnis „Bolševikai siaurina ratą“, tačiau jame apie represijas prieš katalikų dvasininkus rašoma mažai. Autorius nurodė, kad 1941 m. gegužės mėn. Lietuvos vyskupai įteikė „Maskvos ir Lietuvos respublikos valdininkams“ skundą, kuriame (be kitko) „pastebėjo, kad dvidešimt keturi dvasininkai buvo įkalinti, niekam nežinant, kuo jie kaltinami“, o „kai kurie iš šių kunigų <...> buvo stačiai pagrobti iš gatvės ir dingo nežinioje. Pavyzdžiui, toks buvo likimas <...> jėzuito tėvo Jono Bružiko, kuris atlaikė kankinimus ir grįžęs papasakojo apie savo <...> įkalinimą“. Be to, V. Vardys teigė, kad tų pačių metų birželio 14 d. prasidėjusių trėmimų metu „dvasiškiečiai apskritai buvo nepaliesti“⁶.

Kone po dešimties metų pasirodžiusi nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos istorikų parašyta analogiška knyga pateikė daugiau nagrinėjamojo laikotarpio represijų prieš dvasininkus faktų⁷. Vienas jos autorių – Arūnas Streikus – rašė, jog „<...> kunigai suiminėti nuo pirmųjų okupacijos dienų, tačiau represinės priemonės ypač sustiprėjo 1941 m. pavasarį. Labai dažnai kunigai buvo sulaikomi tiesiog gatvėje ir vežami į kalėjimą, dažnai nepateikiant jiems jokių oficialių kaltinimų. Negalutiniais duomenimis, iki 1941 m. birželio 6 d. buvo ilgesniam ar trumpesniam laikui įkalinti 47 dvasininkai ir vienuoliai, iš jų 16 buvo išvežti į lagerius, iš kur dauguma nebegrižo. Dar apie 20 kunigų ir vienuolių bei tūkstančiai aktyvių katalikų inteligentų buvo ištremti <...> per didįjį birželio trėmimą, 17 kunigų žiauriai nužudyta besitraukiančios sovietų armijos karininkų“. Taigi iš viso represuoti 84 kunigai

ir vienuoliai. Vis dėlto šie duomenys turėtų būti tikslinami, nes autorius nepateikė jokių nuorodų.

Kiek vėliau A. Streikus, kaip „Okupuotos Lietuvos istorijos“ bendraautorius, rašydamas apie šalies Katalikų Bažnyčios suvaržymus⁸, pažymėjo, kad „1941 m. pradžioje NKVD parengė pasiūlymų, kaip sugriauti Katalikų Bažnyčią Lietuvoje <...>“, įvardijo enkavėdistų numatytas šiam tikslui priemones, išryškino represijų prieš dvasininkus esmę. „Dvasininkų persekiojimas buvo ne tik prevencinė priemonė prieš nepageidaujamą jų įtaką visuomenei. Represijos <...> turėjo dvasininkus įbauginti ir padaryti juos paklusnesnius. To buvo siekiama <...> terorizavimu: labai dažnai kunigai buvo sulaikomi <...> gatvėje ir vežami tardyti arba uždaromi į kalėjimą net nepateikus <...> kaltinimų. Negalutiniais duomenimis, 47 dvasininkai ir vienuoliai iki 1941 m. birželio 6 d. buvo ilgesniam ar trumpesniam laikui įkalinti, 35 ištremti ar išvežti į lagerius 1941 m. birželio 14–18 d., 17 nužudyta <...> traukiantis sovietų kariuomenei.“⁹ Taigi iš viso represuoti 99 dvasininkai ir vienuoliai. Deja, autorius ir šį sykį nepateikė nuorodų.

Straipsnio temą nagrinėjo (tiesa, fragmentiškai) ir istorikas Arvydas Anušauskas, daugiausia dėmesio skiriantis politinėms represijoms ir jas vykdytosioms organizacijoms. Rašydamas apie komunistinės imperijos prieš Lietuvos žmones vykdytą terorą, jis trumpai pažymėjo, kad „1940–1941 m. tarp teroro aukų patekė ne mažiau kaip <...> 146 dvasininkai bei vienuoliai“¹⁰. Vis dėlto jokių šių skaičių paaiškinančių detalių jis nepateikė. Tad apibendrinant šią istoriografijos dalį reikia pabrėžti, kad lietuvių istorikai apie katalikų dvasininkų represijas „pažinties su komisarais“ metais rašė labai mažai, o pastarųjų autorių nurodyti represuotų dvasininkų skaičiai gerokai – beveik trečdaliu (99 ir 146) – skiriasi.

Po kelerių metų žymus lenkų Bažnyčios istorikas Tadeušas Krahelis paskelbė knygą apie Vilniaus arkivyskupiją Antrojo pasaulinio karo metais¹¹. Veikale rašoma ir apie represijas prieš dvasininkus, bet prie jų autorius priskyrė tik kunigus ir vyrus vienuolius, taip pat klierikus, o moterų vienuolių kaip dvasininkijos dalies netraktavo. Visgi T. Krahelis nagrinėjo ilgesnį laikotarpį, negu mėginama aprėpti šiame straipsnyje, t. y. 1939–1945 m., taip pat aprašė į Lietuvos Respublikos teritoriją nepatekusių, t. y. vėliau atitekusių Baltarusijai ir Lenkijai, sričių įvykius. Kaip tik šioms sritims ir teko daugiausia autoriaus dėmesio. Pažymėtina ir tai, kad jis nesirėmė represinių struktūrų – NKVD ir NKGB – dokumentais. Tad straipsnyje nagrinėjami temai vertinga tik labai maža knygos medžiagos dalis¹², o ankstesni negu 1940 m. birželio vidurio ir vėlesni negu 1941 m. birželio pabaigos įvykiai, taip pat už šiandieninių Vilniaus arkivyskupijos ribų nutikę įvykiai turi vien palyginamąją vertę.

Istoriografinė padėtis lemia, kad šio straipsnio **tiksłai** – patikslinti nuo 1940 m. birželio iki 1941 m. birželio represuotų šalies katalikų dvasininkų (kunigų ir vienuolių) skaičių, aprašyti atskiras represuotųjų kategorijas, taip pat išryškinti represijų bruožus. Taigi straipsnyje nagrinėjamos temos **objektas** – represijų prieš minėtą Lietuvos žmonių grupę priežastys, veiksmai ir padariniai.

Temos objektą pažinti padeda gausūs skelbti ir neskelbti **istoriniai šaltiniai**. Tikriausiai remdamasis minėtu K. Gečio darbu ir prisidengdamas slapyvardžiu Matas Raišupis, lietuvių išeivijos publicistas Vladas Būtėnas 1972 m. paskelbė veikalą apie Lietuvos katalikų – dvasininkų bei pasauliečių – persekiojimą pirmosios ir antrosios sovietų okupacijos laikotarpiais¹³. Straipsnyje nagrinėjami temai svarbus ne tiek iš esmės beletristinis veikalo pasakojimas, kiek pateiktas persekiotų vyskupų ir kunigų

sąrašas¹⁴. Jame nurodyti 128 asmenys, tačiau pateikti duomenys nėra išsamūs. Sprendžiant iš jų, pirmosios okupacijos metais represuoti 28 dvasininkai. Vis dėlto anksčiau rašęs K. Gečys buvo išvardijęs 44 tuo laikotarpiu represuotus dvasininkus, tad galima teigti, kad V. Būtėno sąrašas yra neišsamus.

Kita svarbi temos šaltinių publikacija – vokiečių autoriaus Ernsto Benzo 1989 m. paskelbtas darbas apie laikotarpiu nuo Rusijos imperijos iki komunistinės imperijos, taip pat lenkų ir vokiečių okupacijų metais represuotus LKB kunigus¹⁵. Šią publikaciją sudaro įvadinė – aiškinamoji – dalis ir abėcėlės tvarka pateiktos 452 asmenų (448 kunigų, 2 pastorių, 1 diakono ir 1 katalikų teologijos studento) biogramos, t. y. vardas ir pavardė, (arki)vyskupija, gimimo ir šventimų bei mirties datos, duomenys apie tarnybą bei represijas¹⁶. Žinoma, tokie duomenys buvo surinkti ne visi. Be to, kaip rodo pavadinimas, rašoma tik apie kunigus, o vyrai vienuoliai ir seserys vienuolės neminimos. Nepaisant įvairių trūkumų, publikacija teikia šiame straipsnyje nagrinėjamai temai svarbių duomenų. Kaip pažymėjo E. Benzas, „dažnai minimas 44 kunigų, pirmosios sovietinės okupacijos metu nukentėjusių dėl sunkiausių persekiojimų, skaičius publikacijos faktais yra patvirtintas“. Dalis tų kunigų buvę ištremti 1941 m. birželio 14–21 d., dalis išlaisvinti iš kalėjimų vokiečių kariuomenės įsiveržimo metu, o didelė dalis – besitraukiančios Raudonosios armijos vykdytų žudynių aukos. Pabrėždamas žudynių brutalumą, E. Benzas nurodė iš viso 17 tokių aukų ir konkrečiai įvardijo Lankeliškių (Budavonės) bei Palomenės atvejus¹⁷.

E. Benzo publikacija rėmėsi kitos svarbios publikacijos sudarytojais – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centru (toliau – LGGRTC) darbuotojais. Jie jau 20 metų skelbia represuotų Lietuvos žmonių vardyną (toliau – Vardynas), t. y. įvairiais

laikotarpiais represuotų asmenų sąrašus, kuriuose nurodo vardą, pavardę, tėvavardį, gimimo metus, gyvenamąją vietą, priklausymą socialinei grupei, represijų pobūdį ir laiką bei padarinius, taip pat nurodo šiuos duomenis teikiančius šaltinius. Nagrinėjamai temai reikalingas I tomas, tiksliau – antrasis jo leidimas¹⁸. Tiesa, sudarant ir skelbiant šį tomą, buvo panaudoti ne visi prieinami dokumentai. Kaip pažymėjo leidėjai, „tremties bylų peržiūrėta tik 15 proc.“¹⁹. Vis dėlto, Vardyno teikiamus duomenis papildžius pirminių ar kitų šaltinių duomenimis, įmanoma pasiekti straipsnyje užsibrėžtų tikslų.

Viena šio leidinio sudarytojų – Birutė Burauskaitė – įvardiniame straipsnyje „Genocido aukų vardyno statistikos duomenys“ įdėtose lentelėse tarp daugybės skaičių yra pateikusi ir represuotų dvasininkų bei vienuolių statistiką: 146 represuotieji (0,5 proc. visų represuotųjų), iš jų 19 ištremti (0,2 proc. ištremtųjų), 47 įkalinti (iki 1941 m. birželio 6 d.; 0,7 proc. įkalintųjų), 16 išvežti į lagerius (1941 m. birželio 14–18 d.; 0,4 proc. išvežtųjų į lagerius), 17 nužudyti Lietuvoje (0,4 proc. nužudytųjų Lietuvoje) ir 47 represijų būdas nežinomas (0,9 proc. šios kategorijos aukų)²⁰. Vienas šių skaičių – 17 nužudytųjų – sutampa su E. Benzo nurodytu nužudytųjų skaičiumi.

Netrukus po to, kai buvo paskelbtas Vardyno I tomo antrasis leidimas, tiksliau – 2000 m. balandžio 12 d., Lietuvos vyskupų konferencijos (toliau – LVK) 2000 metų jubiliejaus komitetas paskelbė „Lietuvos naujųjų kankinių, įrašytų į Bažnyčios martirologą<, > sąrašą“, į kurį buvo surašyti Katalikų Bažnyčios pripažinti už savo tikėjimą 1912–1986 m. kankinystę patyrę Lietuvos asmenys, t. y. 114 dvasininkų ir pasauliečių²¹. (Deja, jokių nuorodų į šaltinius nepaskelbta.) Turint omenyje nurodytą laiką, iš tų asmenų straipsnyje nagrinėjamai temai yra svarbūs 22 dvasininkai. Visi jie, sudariusiųjų šį sąrašą

žiniomis, nukentėjo 1941 m., tačiau tikslesnis laikas, vieta ir kankinystės būdas nenurodyti. Atrodo, kad kankiniais buvo pripažinti vien tie, kurie buvo nužudyti ar represuojami mirė. Be to, pabrėžtina, jog nurodytų asmenų kankinystė datuota ne pagal suėmimo, o pagal mirties laiką. Tad pirmosios okupacijos ir aneksijos laikotarpiu savąjį Golgotos kelią be tų 22 dvasininkų galėjo pradėti eiti ir dalis kitų. Taigi šis sąrašas nagrinėjamai temai nėra labai patikimas. Žinoma, remiantis istoriniais šaltiniais įmanoma esamas spragas bent iš dalies užpildyti.

Istorinių faktų apie nagrinėjamojo laikotarpio represuotus Lietuvos katalikų dvasininkus yra virtualiai paviešinę Varnių muziejaininkai, taip pat kiti mokslininkai katalikai. Žemaičių vyskupijos muziejus nuo 2004 m. spalio 19 d. teikia virtualią prieigą prie Gintaro Šidlausko parengto Telšių vyskupijos represuotų dvasininkų žinyno²², kurį sudaro įrašai apie 81 asmenį, bet tik vienas iš jų – Antanas Krencius – buvo represuotas straipsnyje nagrinėjamu laikotarpiu. Didesnės apimties yra Lietuvių katalikų mokslo akademijos duomenų bazė „Lietuvos katalikų dvasininkai“²³, ją sudaro įrašai apie 2993 asmenis, iš kurių 13 buvo represuoti stalininiu 1940–1941 m. laikotarpiu. Visi jie priklausė Vilkaviškio diecezijai. Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad, sprendžiant pagal tai, kokį to paties laikotarpio represuotų dvasininkų skaičių nurodo minėti istorikai bei šaltinių publikatoriai, šie virtualūs temos ištekliai nėra išsamūs.

Kaip minėta, E. Benzas patvirtino, jog pirmosios sovietinės okupacijos metu dėl „sunkiausių persekiojimų“ nukentėjo 44 kunigai; A. Streikus iš pradžių rašė, jog nukentėjo 84 dvasininkai, o paskui pateikė kitą skaičių – 99; gi B. Burauskaitė ir A. Anušauskas yra nurodę tokį skaičių: 146 dvasininkai bei vienuoliai. Taigi duomenys labai skiriasi. Visgi jie gali būti patikrinti, patikslinti, su-

konkretinti ir papildyti; tada būtų galima išryškinti represijų anais tragiškais metais prieš Lietuvos dvasininkus bruožus.

Temos nagrinėjimo ir atskleidimo **metodai** – istoriografijos bei šaltinių tekstologinė analizė, surinktų duomenų faktografinė analizė, taip pat jų teikiamų žinių sintezė bei aprašymas.

DVASININKAI – REPRESINIO APARATO OBJEKTAS

Kai 1940 m. birželio 15 d. Josifo Stalino imperija okupavo Lietuvą, buvo pradėta ruošti jos žmonių, ypač visų sričių tarnautojų, represijoms. Netrukus respublikos Valstybės saugumo departamentas (VSD) pertvarkytas į okupanto šalyje veikiančios represinės ministerijos (NKVD)²⁴ respublikinį padalinį. Vis dėlto pradiniu laikotarpiu didesnės apimties represijų nebūta, tačiau tam sistemingai rengtasi.

Vienas svarbesnių žingsnių šia kryptimi – žinių apie potencialius naujojo režimo priešininkus rinkimas ir jų apskaita. Tai atskleidė A. Anušauskas. „1940 m. liepos mėn. buvo imtasi antisovietinių elementų apskaitos. Iš pradžių buvo sudaromi suimtinų lietuvių, paskui – lenkų sąrašai.“ Rugsėjo mėn. tokia apskaita jau buvo vedama visos Lietuvos mastu²⁵. Į šią apskaitą pateko ir dvasininkija. Kaip nurodė tas pats autorius, iš Naujųjų Švenčionių (dab. Švenčionėlių) apskrities valstybės saugumo viršininkui sužinoma, „kad iki rugsėjo 23 d. apskrityje buvo nustatyta ir įrašyta į įskaitą <...> 39 dvasininkai <...>“²⁶. Kiek jų buvo surašyta visos sovietizuojamos respublikos mastu, lieka nustatyti vėlesniu tyrimu.

Po kelių mėnesių „antisovietinių elementų“ įskaitos nebepakako. „Rudenį apskaita jau buvo tvarkoma remiantis SSRS vidaus

reikalų liaudies komisaro pavaduotojo V. Merkulovo išleistu specialiu įsakymu. Vietoj sąrašų kiekvienam žmogui turėjo būti sudaromos bylos. „Joms sudaryti buvo naudojami represijos aparato perimami įvairių organizacijų archyvai²⁷. Katalikų Bažnyčia nebuvo palikta nuošaly. Pavyzdžiui, buvo perimta didžioji Kauno arkivyskupijos kurijos archyvo dalis²⁸. Žinoma, bylai sudaryti reikėjo daugiau saugumiečių darbo, o pats bylos sudarymas kone savaitę reišė kaltinimą antisovietine veikla. Šiaip ar taip, beįsisukančio represijos mechanizmo nuostatos jokių išimčių katalikų ar kitų tikybų dvasininkams nenumatė. Veikiausiai priešingai.

A. Streikus rašė, kad „1940 m. spalio 2 d. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas Piotras Gladkovas pasirašė įsakymą apskričių skyrių viršininkams, kuriame nurodė surinkti duomenis apie apskrityje gyvenusius visus įvairių konfesijų dvasininkus, akylai kontroliuoti jų veiklą ir rinkti informaciją apie nesutarimus jų tarpe“²⁹. Nors šis įsakymas, pasak A. Streikaus, buvo priemonė „kontroliuoti dvasininkų veiklą ir sugriauti jų vienybę“, tačiau visuotinė apskaita ir veiklos kontrolė galėjo būti panaudota ne vien supriešinimui, bet ir eliminavimui.

Lapkričio 28 d. naujosios „tarybinės“ respublikos vidaus reikalų komisaras Aleksandras Guzevičius įdiegė J. Stalino imperijoje daugiau kaip metus galiojantį NKVD vadovybės įsakymą, kuriame nurodoma, kad į apskaitą privalo būti „įrašomi visi asmenys, kurie dėl savo socialinės ir politinės praeities, tautinių-šovinistinių nuotaikų, religinių įsitikinimų, moralinio ir politinio nepatvarumo yra priešingi socialistinei santvarkai ir todėl gali būti <...> išnaudoti antisovietiniams tikslams“. Žinios buvo renkamos ne vien iš perimtų archyvinių dokumentų, bet ir iš agentų pranešimų³⁰. Pagal šį įsakymą ne tik kunigai ir vienuoliai, bet ir visi kiti besivadovaujantys religinėmis nuostatomis asmenys

galėjo būti prevencijos tikslais surašomi, o vėliau suimami, tardomi, kalinami ar net nužudomi.

Remiantis šiomis ir panašiomis nuostatomis, ketinta nepatikimų žmonių apskaitą smarkiai padidinti, kad vėliau ji būtų panaudota tų žmonių izoliavimui ar net dalies jų sunaikinimui. Kaip teigė istorikas A. Anušauskas, vyr. leitenantas <Izraelis> Zaidenvurmas „1941 m. sausio 8 d. numatė sąlyginį registruotinų žmonių skaičių – 320 tūkst. buvusių partijų ir organizacijų narių“. Iš jų – 160 tūkst. įvairių katalikiškų organizacijų narių³¹. Kiek galima spręsti iš šio istoriko teiginių, Katalikų Bažnyčia nebuvo traktuojama kaip viena tokių organizacijų, tad vien dvasininko statusas negalėjo būti priežastis, kad asmuo būtų į tokį sąrašą įrašytas. Visgi daugelis kunigų buvo vienos ar kitos organizacijos vadovai ar nariai. Šių asmenų kaip dvasininkų statusas nebūtų gelbėjęs nuo patekimo į lemtingąjį sąrašą. Pabrėžtina ir tai, kad šis žemesniojo karininko „numatymas“ negalėjo kilti jo iniciatyva; veikiausiai jis vykdė NKVD vyresnybės nurodymą.

1941 m. vasario 3 d. įsaku nuo SSRS NKVD buvo atskirta Valstybės saugumo valdyba (*Upravlenije gosudarstvennoj bezopastnosti*), o jos pagrindu įsteigta nauja sekimo ir prievartos ministerija – NKGB (*Narodnyj komisariat gosudarstvennoj bezopastnosti*). Kovo 8 d. atitinkami pertvarkymai atlikti respublikos mastu. Aneksuotos respublikos naujosios struktūros Slaptojo politinio skyriaus 4 poskyris gavo užduotį sekti visų Lietuvoje esančių konfesijų dvasininkus, taip pat ieškoti tautinių mažumų buvusių nacionalinių partijų narių. Kitas – 5 poskyris – ieškojo atvykusių į Lietuvą bolševikinės Rusijos priešų, tarp jų – dvasininkų³². Taigi ši NKVD pertvarka į NKGB, be kita ko, reišė ir tai, kad imtasi Lietuvos dvasininkų sekimo ir atvykusių iš Rusijos dvasininkų paieškos. Manytina, kad 4 poskyrio darbas

buvo didesnės apimties, o iš 4 ir 5 skyrių uždavinių ateityje svarbiausiu turėjo tapti katalikų dvasininkų sekimas.

Kaip minėta straipsnio įvadinėje dalyje, istorikas A. Streikus yra atskleidęs nagrinėjamoju laikotarpiu vykdytų represijų prieš dvasininkus esmę. Pasak jo, dvasininkų persekiojimas buvo ne tik priemonė nepažeidžiamai jų įtakai mažinti, bet ir siekis dvasininkus įbauginti, taip padaryti juos paklusnesnius. Vis dėlto, turint minty dvasininkų apskaitą ir jų sekimo kėslus, ypač plačiai žinomus rusų ortodoksų dvasininkijos kaip „liaudies priešų“ naikinimo faktus, ko gero, būtų galima postuliuoti tezę, kad stalininio režimo metu, jei netrukus nebūtų prasidėjęs karas, galėjo būti imtasi katalikų dvasininkijos sistemingo eliminavimo.

REPRESUOTŲJŲ KIEKIS

Kaip pažymėta straipsnio įvadinėje dalyje, temos šaltinius paskelbė tyrėjai, taip pat jų darbais pasiremiantys istorikai nurodo skirtingus nagrinėjamoju laikotarpiu represuotų Lietuvos dvasininkų (kunigų ir vienuolių) skaičius. Tad svarbu kruopščiai išnagrinėti šaltinių teikiamus duomenis ir išsiaiškinti, kodėl tie skaičiai skiriasi ir kiek dvasininkų tuo laikotarpiu buvo represuoti.

Kaip minėta, E. Benzgas teigė, kad „dažnai minimas 44 kunigų, pirmosios sovietinės okupacijos metu nukentėjusių dėl sunkiausių persekiojimų, skaičius publikacijos faktais yra patvirtintas“, o iš jų 17 buvo nužudyti besitraukiančios Raudonosios armijos. Vis dėlto, atidžiai peržvelgus šios publikacijos biogramas, galima konstatuoti, jog nagrinėjamoju laikotarpiu buvo represuota apie 50 Lietuvos katalikų kunigų³³. Be to, iš nemažos dalies biogramų neįmanoma spręsti, kada asmuo represuotas, nes nepateikti tai įrodantys duomenys³⁴. Tad neišvengiamai

kaip pagrindiniu šaltiniu tenka remtis Vardyne, kurio teikiami duomenys yra lakoniški, bet kur kas tikslesni.

Minėta, kad B. Burauskaitė yra nurodžiusi, jog anuomet buvo represuoti 146 dvasininkai ir vienuoliai. Išnagrinėjus Vardyne pateiktus faktus, šis skaičius turi būti patikslintas. Pirma, Vardyno I tomas teikia duomenis apie 145 represuotus dvasininkus ir vienuolius³⁵. Antra, bent 7 iš jų buvo represuoti ne 1939–1941 m., o vėliau³⁶. Trečia, dar bent 2 asmenys Vardyno I tome įrašyti po du kartus³⁷. Ketvirta, bent vienas iš tų asmenų nepriskirtinas dvasininkų ir vienuolių kategorijai³⁸. Taigi, šio straipsnio autoriaus nuomone, Vardyne nurodyti 135 dvasininkai ir vienuoliai, kurie buvo represuoti Lietuvos Respublikos pirmosios sovietinės okupacijos ir aneksijos laikotarpiu.

Kas gi buvo tie 135 asmenys? Nuosekliai peržiūrėjus atitinkamus Vardyno įrašus tampa akivaizdu, kad prie nagrinėjamoju laikotarpiu represuotų šios kategorijos asmenų priskaičiuoti ne tik visų denominacijų krikščionių dvasininkai, bet ir kitų religijų išpažinėjų atitinkami vadovai, netgi jais tapti siekiantys jaunuoliai, t. y. žydų rabinai ir rabinų mokyklos auklėtiniai. Remiantis LGGRTC duomenų baze, kuri nurodo ir represuotų asmenų tautybę, ir skaičiuojant be žydų, straipsnio autoriaus gautas 135 dvasininkų ir vienuolių skaičius turi būti sumažintas iki 106.

Vis dėlto straipsnio temai svarbu nustatyti ne visų krikščionių, bet katalikų dvasininkų skaičių. Darant teorinę prielaidą, kad XX a. pirmosios pusės laikotarpiu tos pačios tautos asmenys dažniausiai priklausė vienai religinei grupei, galima atimti 4 dvasininkus rusus, t. y. numanomus ortodoksus. Remiantis archyviniais dokumentais, prie pastarųjų priskaičiuotinas vienas baltarusis³⁹. Juos atmetus, lieka nurodytų lietuviams ar lenkais 101 dvasininkas. Mažai tikėtina, kad iš vienu

ir kitų būtų kas nors buvęs kitos denominacijos krikščionis.

Straipsnio įvadinėje dalyje minėta, kad A. Streikaus „negalutiniais duomenimis“, pirmaisiais okupacijos ir aneksijos metais buvo represuoti 99 dvasininkai ir vienuoliai. Šis skaičius beveik minimaliai skiriasi nuo 101 dvasininko skaičiaus, kurį analizės būdu nustatė straipsnio autorius. Vardyno I tomo antrasis leidimas paskelbtas 1999 m., gi „Okupuotos Lietuvos istorija“, kurios atitinkamą skyrių parašė A. Streikus, paskelbta 2007 m. Tad neaišku, kaip susidaro šis nežymus represuotų dvasininkų ir vienuolių kiekio skirtumas. Galima prielaida, kad A. Streikus tikrino visus pirminius šaltinius, t. y. visą to laikotarpio represijų prieš dvasininkus archyvinę medžiagą, bet šią mintį patikrinti straipsnio rašymo metu nebuvo galimybių.

Minėtame LVK 2000 metų jubiliejaus komiteto paskelbtame kankinių sąrašė įrašyti 8 dvasininkai, kurie esą represuoti 1941 m., tačiau nei Vardyno I tome, nei kituose žinomuose represijų pažinimo šaltiniuose jie nemini. Tai Vilniaus arkivyskupijos kunigai Kazimieras Burokas, Henrikas Glebovičius, Adolfas Gruodis ir diakonas Vaclovas Stulginskis, taip pat Kaišiadorių vyskupijos kunigas Konstantinas Paulavičius, Panevėžio vyskupijos kunigai Kazimieras Ciplys ir Vytautas Šamšonas, Vilkaviškio vyskupijos kunigas Paulius Grablikas. Straipsnio autorius linkęs pasitikėti žinias šiam komitetui teikusių specialistų kompetencija; vis dėlto istorija, kaip empirinis mokslas, negali remtis duomenimis, kurių pagrįstumas nėra deklaruotas. Norom nenorom tenka šių dvasininkų kankinystės faktus tikrinti.

Iš pradžių – apie Vilniaus arkivyskupijos dvasininkus. Pasak B. Kviklio, kun. K. Burokas „vokiečių nacių sušaudytas 1943.III.20 Svisločiuje“⁴⁰. Ši žinia pateko į E. Benzo publikaciją⁴¹. (Vardyno III ir IV tomai nurodo

2 pasauliečius, kurių vardas ir pavardė – tokie patys, o šiems asmenims bylos sudarytos 1948 m. ir 1949 m.⁴²) Apie represijas prieš arkivyskupijos dvasininkus rašęs T. Krahelis teigė, kad 1943 m. liepos 15 d. Svisločiuje kartu su kitais dvasininkais sušaudytas kun. Marėkas Burakas (Burak)⁴³. Šis autorius, kaip matome iš jo pateiktos nuorodos, apie M. Buraką yra rašęs atskirai, tad supainioti K. Buroką su M. Buraku negalėjo. Šalčininkų parapijos, kurioje ilgai darbavosi K. Burokas, virtualioje erdvėje platinamoje istorijoje apie šio dvasininko žūtį nepranešama⁴⁴. Taigi stinga faktų, kurie pagrįstų, jog K. Burokas nužudytas 1941 m.

Dar mažiau žinoma apie šios arkivyskupijos kun. A. Gruodį ir jo kankinystę. B. Kviklys rašė, kad šis asmuo „gimęs 1897 m., kunigu pašvęstas 1927 m.“ ir kad jis buvo „Sabakinės klebonas, nužudytas savo parapijos ribose“⁴⁵, bet nenurodė, kada nužudytas. E. Benzas pateikė duomenis apie Kauno arkivyskupijos kun. Stanislovą Gruodį, kuris daug sykių saugumiečių buvo suimtas, tardomas ir kalinamas, bet kada tai buvo – prieš karą ar po jo – publikacijoje nenurodė⁴⁶. Kiti veikalai, taip pat virtualūs šaltiniai apie kun. A. Gruodį nepraneša. Tad jo kankinystė 1941 m. ir jos priskyrimas straipsnyje nagrinėjamai temai kol kas negali būti pagrįstas.

Lengviau atskleisti kun. H. Glebovičiaus kankinystę. Pasak E. Benzo, kun. H. Glebovičius (Hlebowicz) vokiečių sušaudytas Borisove 1941 m. lapkričio 16 d.⁴⁷ Be to, apie šį dvasininką ir jo mirtį rašė T. Krahelis⁴⁸. Jis teigė, jog kun. H. Hlebovičių vokiečiai sušaudė Borisove 1941 m. lapkričio 9 d. Nėra pagrindo abejoti, kad H. Glebovičius, H. Glebovičius ir H. Hlebovičius – tas pats asmuo. Vis dėlto jis negali būti priskirtas prie represuotųjų šiame straipsnyje nagrinėjamu laikotarpiu.

Panašus ir diakono V. Stulginskio atvejis. Išėjimo laikraštyje „Draugas“ teigiama,

kad šis asmuo nušautas ir apiplėštas Tabariškių bažnyčioje ką tik į miestelį įžengusių vokiečių, kurie sykiu apšaudė ir šventovės interjerą⁴⁹. Deja, ši istorija nėra gerai dokumentuota. Neaišku, iš kur ir kokiomis aplinkybėmis žinios gautos. Ypač kelia abejonių tai, kad tokie brutalūs veiksmai labiau panašūs į besitraukiančių raudonarmiečių siautėjimą negu į puolančių vokiečių akciją. Visgi to nepakanka, kad V. Stulginskio mirtį būtų galima priskirti raudonarmiečių „nuopelnams“.

Dabar – apie kiek žemesnio rango diecezijų dvasininkų kankinystę. Apie Kaišiadorių vyskupijos kun. K. Paulavičiaus žūtį rašoma V. Būtėno publikacijoje⁵⁰. Joje nurodoma, kad Alytaus klebonas Kostas Paulavičius, karui prasidėjus, „nacių sušaudytas <...> šventoriuje drauge su parapijiečiais“. Pasiremdama kun. Bronislovo Novelskio surinkta medžiaga, Anelė Kalašnikovienė pateikė daugiau žinių. Ji aprašė klebono K. Paulavičiaus ir vikaro V. Mazurkevičiaus sušaudymo 1941 m. birželio 24 d. aplinkybes⁵¹. Vis dėlto straipsnyje nagrinėjami temai šie duomenys nėra reikalingi.

Kitokia buvo Panevėžio vyskupijos kun. K. Ciplio istorija. Vardyno I tome nurodytas Ciplys, tačiau vardas ir statusas nepaminėti. Šis asmuo suimtas 1941 m., birželio 23 d. buvo Minsko kalėjime, to paties mėnesio 26 d. su kitais nuvarytas Červenės link, liko gyvas per NKVD surengtas kalinių žudynes⁵². Pastarasis teiginys kreipia į šių žudynių metu išsigelbėjusio asmens atsiminimus, kuriuose paminėtas Bronius Ciplis⁵³. Visgi šaltiniai ir kita literatūra mini tos pačios vyskupijos kun. Kazimierą Čiplį, kurio gyvenimas atitinka kankinystės sampratą. Saugumiečiai 1949 m. sudarė jam baudžiamąją bylą⁵⁴. E. Benzo duomenimis, šis kunigas suimtas tų metų balandžio 23 d., ištremtas į Sibirą, ten miręs kalėjime⁵⁵. Vardyno IV tomas šalia kitų duomenų nurodo, jog šis kunigas – partizanų

rėmėjas⁵⁶. Kadangi buvo ir literatas, apie jo gyvenimą bei darbus rašoma literatūros enciklopedijoje⁵⁷. Apibendrinant galima teigti, jog kun. K. Ciplys ir kun. K. Čiplys – vienas ir tas pats asmuo, kuris represuotas 1949 m.

Dar vienas neva 1941 m. represuotas Panevėžio vyskupijos kunigas – V. Šamšonas, apie kurio smurtinę mirtį byloja keletas šaltinių. Vienas pirmųjų 1972-aisiais žinių paskleidė V. Būtėnas; jis teigė, kad šis dvasininkas „nužudytas Imbrade 1961 m.“⁵⁸ Kiek vėliau, 1977-aisiais, apie V. Šamšono nužudymą 1961 m. skelbė „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“⁵⁹. Palyginus neseniai, 2011-aisiais, apie Imbrado klebono nužudymą 1961 m. išsamiai rašė kun. B. Šlapelis⁶⁰.

Belieka nustatyti, kada buvo represuotas Vilkaviškio vyskupijos kun. P. Grablikas. Nors teigiama, kad šis dvasininkas „suimtas pirmosios sovietinės okupacijos metu, kankintas Varėnos saugume, paskui ištremtas į Vorkutą <...> darbams kasykloje, kur ir mirė 1941 m.“⁶¹, tačiau dauguma šių teiginių negali būti pagrįsti. Visi duomenys rodo į pokarį. Saugumiečiai šio dvasininko bylą pradėjo 1946 m.⁶² Tad po kelių dešimtmečių V. Būtėnas, ko gero, pagrįstai rašė, kad P. Grablikas „antrojoje bolševikų okupacijoje išvežtas į Vorkutą ir ten nužudytas“⁶³. Šią tragišką istoriją atskleidė R. Laukaitytė. Pasak jos, P. Grablikas suimtas 1946 m. gruodžio 10 d. Liškiavoje, „už pagalbą antisovietiniam pogrindžiui Ypatingojo pasitarimo prie SSRS vidaus reikalų ministro“ 1947 m. rugpjūčio 16 d. nutarimu nubaustas 10 metų pataisos darbų lageryje, išvežtas į Vorkutą, ten mirė⁶⁴.

Apibendrinant peržvelgtus „Lietuvos naujųjų kankinių, įrašytų į Bažnyčios martirologą[,] sąrašo“ duomenis, galima teigti, kad nė vienas šių asmenų negali būti traktuojamas kaip represuotas J. Stalino imperijos saugumiečių ar karių 1941 m. laikotarpiu. Ši išvada verčia teigti, kad LVK ir LGGRTC

siekiai kuo geriau atskleisti represijų prieš katalikų dvasininkus faktus turėtų būti derinami ir tai daroma bendromis pastangomis. Tokiu būdu pavyktų ne tik deramai pagerbti savo bendruomenėms tarnavusius ir be kaltės nubastus asmenis, bet ir sudaryti tikslias prielaidas jų atminimo įamžinimui.

Žinoma, atskleisti duomenys neleidžia manyti, kad yra žinomi visi nagrinėjamųjų laikotarpiu represuoti Lietuvos katalikų dvasininkai. Kaip teigė amžininkas vysk. V. Brizgys, „liko tik mažas skaičius kunigų, kurių NKVD nebūtų tardę, terorizavę“⁶⁵. Iš to išeitų, kad beveik visi kunigai patyrė vienokį ar kitokį naujosios valdžios spaudimą. Tad tyrėjų dėmesio laukia ne tik represijų vykdytojų užrašyti duomenys, bet ir vėlesni liudijimai, nors pastaruosius reikia traktuoti atsargiai. Tokie papildomi duomenys rodo, kad prie nagrinėjamųjų laikotarpiu represuotų dvasininkų galima priskirti dar bent keletą asmenų.

Panevėžio vyskupijos Palėvenėlės klebonas Kazimieras Butkus persekiojamas sirgo psichiškai, 1942 m. mirė⁶⁶. Vilkaviškio diecezijos Patilčių parapijos klebonas Juozas Danielius buvo Marijampolėje suimtas ir kelias savaites kalinamas bei verbuojamas, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją⁶⁷. Panevėžio vyskupijos kun. Leonas Lukošius nelegaliai mokė tikybos Utenos bažnyčioje ir už „gimnazistų kiršinimą prieš valdžią“ buvo tardomas, paskui, vengdamas suėmimo, slapstėsi, vėliau emigravo⁶⁸. Vilkaviškio diecezijos Rumbonių vikaras Juozas Marčiulionis pirmomis okupacijos dienomis įkalintas, sukilimo metu išlaisvintas, vėliau emigravo⁶⁹. Vilniaus arkivyskupijos kun. emeritas Petras Prunskis 1941 m. birželio mėn. suimtas ir ištremtas, Altajaus krašte mirė⁷⁰. Vilkaviškio diecezijos Ažuolų Būdos klebonas Klemensas Pusdešris, arba Klemensas Puzdešris, tardytas Marijampolės saugumiečių, tačiau didesnius išbandymus

patyrė kur kas vėliau⁷¹. Kauno arkivyskupijos kun. Kazimieras Sirūnas 1941 m. suimtas ir kalintas Šiauliuose⁷². Vilniaus arkivyskupijos Braslavo dekanato Opsos parapijos vikaras Mykolas Šimankevičius pasiekė Kelmę ir dirbo vietinėje parapijoje, iš ten 1941 m. birželio mėn. išvežtas į Komiją⁷³. Be to, 1940 m. išvežtas į lagerį Aušros Vartų karmelitų vienuolyno brolis Liudvikas Sikora, o 1941 m. ištremtas Vilniaus jėzuitas kun. Kazimieras Kucharskis⁷⁴. Nors daugumos šioje pastraipoje nurodytų asmenų represavimas saugumiečių ir milicijos dokumentuose nėra užfiksuotas, visgi klaida būtų manyti, kad represinis aparatas fiksavo visus savo „darbo“ atvejus ir kad visi dokumentai išliko.

Taigi pagal dabartinę tyrimų būklę (patikslinus LGRTC Vardyno I tomo ir LVK 2000 metų jubiliejaus komiteto paskelbtus duomenis, pasitelkus kitus šaltinius ir turint minty galimas klaidas⁷⁵) nagrinėjamųjų laikotarpiu Lietuvoje represuotais katalikų dvasininkais gali būti pripažinti maždaug 111 asmenų. Vis dėlto, kaip minėta, labai tikėtina, kad daugelis kitų dvasininkų taip pat patyrė vienokį ar kitokį spaudimą, t. y. buvo represuojami, nors fizinio kankinimo, nužudymo ir tremties atvejai, ko gero, jau suregistruoti.

REPRESUOTŲJŲ TAUTYBĖ IR BAŽNYTINIS STATUSAS

Dauguma žinomų nagrinėjamojo laikotarpio represuotų Lietuvos katalikų dvasininkų buvo lietuviai – 64 asmenys⁷⁶, t. y. beveik 58 proc. Iš jų net 61 (daugiau kaip 95 proc.) buvo vyrai, dauguma jų – dieceziniai kunigai ir, preliminariais duomenimis, tik keletas vienuolių kunigų bei galbūt tik vienas vienuolis⁷⁷. Vardynas nurodo tik 3 šiuo laikotarpiu represuotus lietuvius vienuoles⁷⁸. Beveik visi šios grupės Katalikų Bažnyčios tarnai,

t. y. 61 vyras ir moteris, tai sudaro daugiau negu 95 proc., priklausė Lietuvos bažnytinei provincijai ar bent jau gyveno jos teritorijoje. Negalutiniais duomenimis, 21 buvo iš Kauno arkivyskupijos, 19 – iš Vilkaviškio vyskupijos, 11 – iš Panevėžio vyskupijos, po 5 – iš Kaišiadorių ir Telšių vyskupijų. Tik maža represuotų lietuvių dvasininkų dalis – 3 asmenys – buvo iš Vilniaus arkivyskupijos.

Žymiausias iš „pažinties su komisaris“ laikotarpiu represuotų lietuvių dvasininkų – kun. Vladas Mironas; Lietuvos nepriklausomybės metais jis ėjo ministro pirmininko pareigas, 1940 m. liepos 26 d. buvo suimtas ir kalintas Kaune, tačiau, kilus Vokietijos ir SSRS karui, išsilaisvino⁷⁹. Kitas žymus nagrinėjamoju laikotarpiu represuotas asmuo – kun. Juozas Vailokaitis; jis buvo Lietuvos Respublikos Seimo narys, 1941 m. ištremtas į Altajaus kraštą, tiksliau – į Tomsko srities Krivošeino rajoną⁸⁰. Tikslesnė tremties data – birželio 14 d.⁸¹

Iš žinomų nagrinėjamoju laikotarpiu Lietuvoje represuotų katalikų dvasininkų 47 asmenys (per 42 proc.) buvo lenkai⁸². Jie kone visi – 46 asmenys (beveik 98 proc.) – priklausė Vilniaus arkivyskupijai ir jos teritorijoje veikiančioms vienuolijoms arba buvo karo pabėgėliai⁸³. Tik vienas – Marijampolėje gyvenęs Janas Pšybyšas⁸⁴ – kol kas, nepatikrinus archyvinių duomenų, negali būti priskiriamas prie kitų represuotų jo tautiečių dvasininkų, nors, sprendžiant iš vardo, nedidelė tikimybė, kad jis priklausė Lietuvos bažnytinei provincijai.

Tarp visų lenkų dvasininkų ir vienuolių buvo tik 12 (per 25 proc.) kunigų. Kiek galima spręsti iš turimų duomenų, tik 2 iš jų – S. Čapjevskis ir K. Kucharskis – vienuoliai. Tad J. Stalino imperijos pareigūnų 1940–1941 m. Lietuvoje represuotų katalikų dvasininkų lenkų dauguma buvo vienuoliai – net 35 (per 74 proc.). Paradoksalu, bet iš jų vos 3 – vyrų ordinų nariai, o 32 – moterų

vienuolių ar kongregacijų narės. Jos sudarė daugiau negu du trečdalius – 68 proc. – visų Lietuvoje represuotų Katalikų Bažnyčios tarnų lenkų. Iš šių seserų ne mažiau kaip 27 traktuotos kaip karo pabėgėlės⁸⁵; tai sudaro per 84 proc. represuotų seserų lenkių ir daugiau kaip 57 proc. visų Lietuvoje represuotų Katalikų Bažnyčios tarnų lenkų.

Nurodyti pagal tautinį požymį duomenys nėra temos nagrinėjimui pakankami, nes liko nesuskaičiuota, kiek anuomet Lietuvoje represuotų katalikų dvasininkų priklausė Lietuvai priskirtai Vilniaus arkivyskupijos daliai ar čia esantiems vienuolynams ir kiek buvo pabėgėlių iš Lenkijos. Turimi duomenys rodo, kad pirmajai grupei priskirtini 3 lietuviai ir 12 lenkų, t. y. 15 asmenų (per 13 proc. represuotų katalikų dvasininkų), o antrajai – net 34 asmenys⁸⁶ (daugiau kaip 30 proc. represuotų katalikų dvasininkų).

Belieka nustatyti visos arkivyskupijos „pažinties su komisaris“ laikotarpiu represuotų dvasininkų apytikrų skaičių. Pasak T. Krahelio, mažiau kaip per dvejus metus žuvo 17 kunigų ir 1 klierikas, o buvo išvežti 33 kunigai, 4 klierikai ir 2 vienuoliai⁸⁷. (Pabrėžtina, kad jis prie dvasininkų nepriskyrė moterų vienuolių.) Tad iš viso represuotų buvę ne mažiau kaip 57 dvasininkai. Straipsnio autorius, remdamasis įvairiais šaltiniais ir peržiūrėjęs T. Krahelio pateiktus duomenis apie Vilniaus arkivyskupijos dvasininkus, padarė išvadą, kad 10 šio autoriaus nurodomų asmenų gali būti traktuojami kaip represuoti Lietuvos katalikų dvasininkai arba kaip Lietuvoje represuoti katalikų dvasininkai⁸⁸. Pastarojoje nuorojoje pateikti duomenys byloja, kad vieni šių asmenų traktuotini kaip Vilniuje buvusių vienuolinių bendruomenių nariai, kiti – kaip Vilniaus arkivyskupijos dvasininkai, dar kiti – kaip į Lietuvą atvykę pabėgėliai arba Vilniaus arkivyskupiją dar prieš karą palikę asmenys.

Pirmoji grupė – jėzuitai S. Čapjevskis ir K. Kucharskis. Nors jėzuitų vienuolija nuo vyskupų nepriklauso, jie gali būti pripažinti kaip Vilniaus arkivyskupijos katalikams tarnavę dvasininkai. Antroji grupė – klierikas penktakursis A. Holovačius⁸⁹, kun. emeritas P. Prunskis⁹⁰, taip pat neseniai šventimus priėmęs kun. Z. Stankevičius⁹¹ bei ilgiau tarnaujantis kun. M. Šimankevičius; beje, pastarieji, ko gero, vengdami raudonojo teroro, buvo išvykę į Kauno arkivyskupiją. Trečioji grupė – dominikonas A. Milaševičius, karmelitas L. Sikora ir kun. B. Zabludovskis – trumpai Lietuvoje tebuvę pabėgėliai. A. Milaševičiaus, kaip represuoto asmens statusas, kol kas nėra pagrįstas, o B. Zabludovskis buvo atvykęs ne į Vilnių, bet į Kauną. Be to, dar vienas kunigas – J. Tutinas – labiau sietinas ne su Vilniaus, o su Kauno arkivyskupija. Tad jie visi – keturi asmenys – vargiai ar gali būti traktuojami kaip Vilniaus arkivyskupijos dvasininkai.

Išdėstyti duomenys rodo, kad iš minėtų 10 represuotų asmenų Lietuvai tekusios Vilniaus arkivyskupijos dalies ar čia kiek ilgiau tarnavusiais dvasininkais gali būti laikomi 6, t. y. tik pirmosios ir antrosios grupių asmenys. Straipsnio autorius juos įskaičiavo į represuotų Lietuvai tekusios Vilniaus arkivyskupijos dalies 15 dvasininkų (kunigų, klierikų ir vyrų bei moterų vienuolių) grupę. Turint minty šį veiksma ir atėmus 4 asmenis, minėtus trečioje grupėje, likusią, T. Krahelio nurodytą arkivyskupijos dvasininkų dalį – 47 asmenis – galima traktuoti kaip apytikrą represuotų Baltarusijai ir Lenkijai tekusių Vilniaus arkivyskupijos sričių dvasininkų (kunigų, klierikų bei vyrų vienuolių) kiekį.

Kad būtų patikslintas bendras arkivyskupijos represuotų dvasininkų (kunigų ir vyrų vienuolių) skaičius, neužtenka sumuoti iš T. Krahelio pateiktų duomenų gautą 6 asmenų (Lietuvai tekusios dalies) skaičių su analogišku būdu gautu 47 asmenų (Baltarusijai ir

Lenkijai tekusių dalių) skaičiumi. Dar reiktų priskaičiuoti Vardyno I tome nurodytus 3, bet T. Kraheliui nežinomus Lietuvai tekusios dalies dvasininkus – vienuolį Stanislovą Ptašinskį, kun. Narcizą Leonardą Turulskį ir kun. Boleslovą Zažeckį⁹². Tad nuo 1939 m. rugsėjo iki 1941 m. birželio mėn. represuoti buvo ne mažiau kaip 56 arkivyskupijos dvasininkai. Skaičiuojant su represuotomis Lietuvos dalies 6 vienuolėmis, bendras represuotų arkivyskupijos kunigų ir vienuolių skaičius yra ne mažesnis kaip 62 asmenys.

Prieš karą, t. y. 1939 m., Vilniaus arkivyskupijoje dirbo 620 diecezinių kunigų, iš jų 72 buvo kitų vyskupijų (daugiausia Mogiliovo) dvasininkai, taip pat 105 kunigai vienuoliai⁹³. Skaičiuojant be kitų vyskupijų kunigų, buvo 653 arkivyskupijos dieceziniai ir jai dirbantys vienuoliai kunigai. Taigi represuotų 56 arkivyskupijos ir jai dirbančių dvasininkų vyrų kiekis yra santykinai mažas. Tariant, kad tai daugumą atitinka tikrovę, galima teigti, jog pirmuoju stalininiu laikotarpiu buvo represuoti 9 proc. apibrėžtos kategorijos dvasininkų. Vis dėlto atsakyti į klausimą, ar šis santykinis kiekis yra mažas, būtų galima tik nustatius kitų visuomeninių grupių politinių represijų metu patirtus nuostolius.

KAI KURIE REPRESIJŲ BRUOŽAI

Pasak vysk. V. Brizgio, „nuo okupacijos pirmųjų dienų kiekvienas kunigas turėjo savo sekli“, t. y. kunigui sekti paskirtą asmenį. Pasak vyskupo, dauguma tokių seklių apie savo neviešą darbą pasisakydavo sekamam kunigui ar net derindavo su juo pranešimų turinį. Gi „rusams buvo lengviau miestuose surasti kunigui nepažįstamą sekli“⁹⁴. Vis dėlto šiuos teiginius reikia vertinti skeptiškai. Vienas dalykas, nurodomas sekimo pradžios laikas ir mastas – neįtikėtini. Juk negalėjo tokia praktika būti organizuota dideliu mas-

tu kone iš karto. Manytina, kad tie vyskupo žodžiai gan taikliai apibūdino NKVD tikslus, kurie ne išsyk, tačiau palaiptai buvo pasiekti dar pirmosios okupacijos laikotarpiu. Deja, nustatyti šio vyksmo chronologinę ir geografinę raidą nėra (bent kol kas) galimybių. Kitas dalykas, ta masinė saugumiečių apgaulinėjimo praktika taip pat yra abejotina ar bent jau negalėjo ilgai trukti, nes šie jau anuomet pasižymėjo metodiniu šnipinėjimo organizavimu bei tikrinimu.

Dauguma eilinių katalikų apie dvasininkų persekiojimą, ko gero, mažai nežinojo. Visgi ten, kur dvasininkai „pradingo“ arba nukentėjo viešai, norom nenorom sklido kalbos. Hierarchai visus duomenis apie represijas prieš kunigus neabejotinai rinko. Kaip teigė V. Vardys, 1941 m. balandžio mėn. vyskupų konferencija surašė valdžiai skundą, kuris gegužės mėnesį buvo įteiktas. Jame, kita ko, nurodyta, „kad dvidešimt keturi dvasininkai buvo įkalinti, niekam nežinant, kuo jie kaltinami“, o „kai kurie iš šių kunigų <...> buvo stačiai pagrobti iš gatvės ir dingo nežinioje. Pavyzdžiui, toks buvo likimas <...> jėzuito tėvo Jono Bružiko, kuris atlaikė kankinimus ir grįžęs papasakojo apie savo <...> įkalinimą“⁹⁵. Į šį skundą valdžios atsakymo nesulaukta.

Suimti dvasininkai, kaip ir kiti į nusikaltimą ir beprotišką tardymo bei kalinimo sistemą patekę asmenys, būdavo kvočiami ir kankinami, neretai – verbuojami. Štai „kunigą J. Čekavičių tardė išrengtą, revolveriu daužė veidą, galvą trankė į sieną“⁹⁶. Tiems, kuriuos mėginta užverbuoti, buvo grasinama sušaudymu ar net buvo toks veiksmas inscenizuojamas. Antai grasinta kun. Juozui Danieliui, o „sušaudymui“ vežtas kun. Stanislovas Rimkus⁹⁷. Žinoma, ne visi tokius išbandymus ištvėrdavo. Pavyzdžiui, vienas kankintų dvasininkų – kun. Severinas Buteikis – išprotėjo⁹⁸.

Ypatingas – karo pabėgėlių atvejis.

Straipsnyje jau konstatuota, kad daug šios kategorijos asmenų buvo tarp represuotų vienuolių lenkių – per 84 proc. Visgi jis nėra unikalus. Panašiai traktuoti rabinų mokyklos auklėtiniai: iš 17 represuotųjų 16 buvo pabėgėliai⁹⁹. Tad pabėgėlio statusas buvo svarbus veiksnys, kad santykinai daug šios kategorijos asmenų pateko tarp represinės mašinos girnų. Tai gali būti mėginama aiškinti prielaida, kad J. Stalino imperijoje atsidūrę pabėgėliai iš Vokietijos užimtų sričių buvo skatinami tapti SSRS valdiniais ir kad daugelis jų mėgino šito išvengti, tad galėjo būti laikomi nelobaliais ir nepatikimais. Visgi ši prielaida turėtų būti tikrinama vėlesnių tyrimų metu.

Kaip minėta straipsnio pradžioje, A. Streikus yra nurodęs kelis prieškariniu laikotarpiu represuotų dvasininkų skaičius. Iš pradžių jis teigė, kad „negalutiniais duomenimis, iki 1941 m. birželio 6 d. buvo ilgesniam ar trumpesniam laikui įkalinti 47 dvasininkai ir vienuoliai, iš jų 16 buvo išvežti į lagerius, iš kur dauguma nebegrižo. Dar apie 20 kunigų ir vienuolių <...> ištremti <...> per didįjį birželio trėmimą“¹⁰⁰. Sprendžiant iš nuorodos, autorius rėmėsi Vardyno I tomo lentele „Represuotųjų socialinė padėtis“¹⁰¹. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad šios lentelės atitinkamoje skiltyje pateikti kitokie duomenys: iš viso represuoti 146 dvasininkai ir vienuoliai, iš jų 19 ištremti, 47 įkalinti iki birželio 6 d., 16 išvežta į lagerius birželio 14–18 d., 17 nužudyta (prasidėjus karui), 47 represavimo būdas nežinomas. Taigi A. Streikus rašė apie katalikus, o šiais duomenimis apibendrintas visų dvasininkų ir vienuolių, t. y. ne tik katalikų, bet ir ortodoksų, taip pat judėjų, represavimas.

Kiek vėliau A. Streikus savo teiginius koregavo. „Negalutiniais duomenimis, 47 dvasininkai ir vienuoliai iki 1941 m. birželio 6 d. buvo ilgesniam ar trumpesniam laikui įkalinti, 35 ištremti ar išvežti į lagerius

1941 m. birželio 14–18 d. [...]“¹⁰² Iš viso to išeina, kad įkalintų dvasininkų skaičius – 47 – nepakeistas, o šios kategorijos 16 dvasininkų, kurie pateko į lagerius, suskaičiuoti kartu su 20 ištremtųjų. Tad būtų galima manyti, kad šio autoriaus pateikti duomenys rodo, jog iki karo išvakarių buvo kalinti ir išvežti į lagerius bei ištremti ne mažiau kaip 67 dvasininkai.

Išanalizavęs Vardyno I tomo duomenis straipsnio autorius daro išvadą, kad iki vokiečių atėjimo Lietuvoje represuotas 101 katalikų dvasininkas ir vienuolis. Iš šio skaičiaus atėmus raudonarmiečių nužudytuosius pirmąją karo savaitę, lieka 84 dvasininkai ir vienuoliai. Skaičiuojant be pabėgėlių, šis kiekis sumažėja iki 50 vietinių dvasininkų ir vienuolių, kurie represuoti (kalinti ir suimti ištremimui) Lietuvos teritorijoje. Prie šio kiekio reikėtų priskaičiuoti keletą dvasininkų, kurių Vardynas nenurodo, tačiau straipsnio autorius juos priskyrė prie represuotų nagrinėjamuoju laikotarpiu, tai yra tuos, kurie buvo kalinti arba ištremti: K. Butkų, J. Danielių, K. Kucharskį, J. Marčiulionį, P. Prunskį, K. Sirūną ir M. Šimankevičių. Taigi galima teigti, kad iki karo pradžios represuota ne mažiau kaip 57 Lietuvos katalikų dvasininkai ir vienuoliai.

Žinoma, reikėtų pažymėti, kad represuotieji – ne vien kalintieji, ištremtieji ir nužudytieji, bet ir visi kiti asmenys, patyrę tiesioginį naujosios valdžios didesnę ar mažesnę spaudimą. Tokių represijų mastą padeda suprasti gerai informuoto amžininko liudijimas. Vysk. V. Brizgys vokiečių okupacijos metais buvo supažindintas su NKVD–NKGB kunigų verbavimo medžiaga. Pasak jo, kaip minėta, liko mažai kunigų, kurių NKVD netardė ar kitaip nespaudė. Sprendžiant iš šio liudijimo, daliai jų teko sunkūs išbandymai. „Pakartotinai šaukti į NKVD <...> 115 kunigų. Jiems <...> siūlyta pasirašyti pažadą bendradarbiauti – šnipinėti“, bet pasirašė tik 12, iš jų 3 tapo etatiniais

bendradarbiais¹⁰³. Kadangi šalies okupacijos išvakarėse LKB turėjo apie 1450 kunigų¹⁰⁴, galima konstatuoti, kad buvo verbuojami 7,9 proc. visų kunigų, pasižadėjo raštu 0,8 proc. visų kunigų, arba 10,4 proc. verbuotų kunigų, o etatiniais NKVD darbuotojais tapo 0,2 proc. visų kunigų, arba 2,6 proc. verbuotų kunigų. Vis dėlto, kol kas neturint išsamių duomenų apie verbuojamus kunigus, nėra galimybės išsiaiškinti, kiek šiame straipsnyje nustatytas represuotų dvasininkų skaičius sutampa su V. Brizgio nurodytu verbuotų dvasininkų skaičiumi.

Pirmąją A. Hitlerio ir J. Stalino imperijų karo savaitę (1941 m. birželio 22–29 d.) „liaudies priešų“ ir šiaip nepatikimų asmenų represavimas virto skubotu ir padriku jų naikinimu. Dvasininkai nebuvo išimtis. Jau pirmąją dieną raudonarmiečiai suėmė ir Budavonės miškelyje sadistiškai nukankino tris Vilkaviškio diecezijos kunigus: Lankeliškių kleboną Vaclovą Balsį, vietinės seminarijos profesorių Justiną Dabrilą ir Marijampolės gimnazijos kapelioną Joną Petriką¹⁰⁵. Per keletą dienų raudonojo teroro aukų skaičius išaugo. Besitraukiantys raudonarmiečiai nužudė iš viso 17 dvasininkų¹⁰⁶.

T. Krahelio žiniomis, paskutinės sovietų dienos Vilniaus arkivyskupijos teritorijoje buvo tragiškos – nužudyta 11 kunigų¹⁰⁷. Visgi jis šiai grupei priskyrė šalia Jonavos (Skaruliuose) nužudytą Zigmantą Stankevičių ir Kaišiadorių rajone (Palomenėje) nužudytą Joną Tutiną. Pirmasis jų buvo jaunas Vilniaus arkivyskupijos kunigas, antrasis – prieš karą lenkų administracijos deportuotas į Lietuvos Respubliką, kur tapo Palomenės klebonu¹⁰⁸. Juos lietuvių autoriai priskyrė prie Lietuvoje anuomet nužudytų kunigų¹⁰⁹, t. y. jie priskaičiuoti prie tų 17 dvasininkų. Tad karo pradžioje Lietuvos bažnytinėje provincijoje ir Vilniaus arkivyskupijoje buvo nužudyti 26 dvasininkai.

Visgi daliai kalinių ir tremtinių Vokietijos ir SSRS karas atvėrė kelią į laisvę. Pirmąją

savaite, lietuvių sukilimo metu, išlaisvinta ar išsilaisvino nemažai kalinių, tarp jų – ir kalinami dvasininkai. Iš „raudonojo pragaro“ (Kauno, Marijampolės, Raseinių, Šiaulių ir Utenos kalėjimų) sugrįžo apie 16–18 kunigų: Simonas Barčaitis, Pranciškus Bikinas, Jonas Bružikas, Severinas Buteikis, Juozas Čekavičius, Juozas Čepėnas, Antanas Jančiauskas, Leonas Klimas, Kazimieras Miliauskas, Vladas Mironas, Jonas Leonas Petrėnas, Petras Povilas Ragažinskas, Vincentas Rudzinskas, Alfonsas Sušinskas, Augustinas Šimkus, Jurgis Šimkus, Vincentas Valevičius-Valys ir Pranas Zaranka¹¹⁰. Vėliau, rugsėjo mėn., dauguma išvežtų Vilniaus arkivyskupijos dvasininkų, t. y. lenkų, buvo amnestuoti ir netrukus patraukė į kuriamą gen. Vladislavo Anderso kariuomenę ar į kitus lenkų dalinius, kur tapo kapelionais¹¹¹. Tai lėmė, kad išvežtų lenkų dvasininkų likimas, palyginti su išvežtų lietuvių dvasininkų likimu, dauguma atvejų buvo švelnesnis.

IŠVADOS

Lietuvos Respublikos okupacijos ir aneksijos laikotarpiu vietiniai katalikų dvasininkai (kunigai ir vienuoliai bei vienuolės) nebuvo tarp svarbiausių represuojamų grupių, t. y. politikų, tarnautojų, karininkų ir visuomenininkų. Vis dėlto dvasininkų apskaita ir sekimas, ypač Rusijos Ortodoksų Bažnyčios ir mažesnių šalies agresorės religinių grupių naikavimo pavyzdžiai netiesiogiai rodo, kad religijai priešiškos imperijos prievartos aparatas ruošėsi Lietuvos katalikų dvasininkiją sunaikinti kaip savarankišką grupę.

NKVD–NKGB stengėsi kuo daugiau kunigų verbuoti. Šiuo tikslu pakartotinai kviesti atvykti maždaug 115 kunigų (7,9 proc. visų šios kategorijos asmenų), bet rezultatas buvo menkas – 12 pasižadėjusių (0,8 proc. visų kunigų, 10,4 proc. verbuotų kunigų), iš jų tik

3 etatiniai darbuotojai (0,2 proc. visų kunigų, 2,6 proc. verbuotų kunigų).

Pagal dabartinę tyrimų būklę nagrinėjamoju laikotarpiu Lietuvoje represuotų katalikų dvasininkų (vietinės bažnytinės provincijos, Lietuvai tekusios Vilniaus arkivyskupijos dalies ir Lenkijos pabėgėlių) bendras kiekis yra maždaug 111 asmenų: 64 (beveik 58 proc.) lietuviai ir 47 (per 42 proc.) lenkai.

Iš Lietuvos bažnytinės provincijos ar jos teritorijoje buvusių vienuolynų represuotas 61 asmuo, tarp jų 53 dieceziniai kunigai, 5 vienuoliai kunigai, 3 vienuoliai (1 brolis ir 2 seserys): 21 iš Kauno arkivyskupijos, 19 iš Vilkaviškio vyskupijos, 11 iš Panevėžio vyskupijos, po 5 iš Kaišiadorių ir Telšių vyskupijų. Visi jie buvo lietuviai.

Iš Vilniaus arkivyskupijos Lietuvai tekusios dalies ir čia buvusių vienuolynų represuota ne mažiau kaip 15 dvasininkų (3 lietuviai ir 12 lenkų), iš jų mažiau buvo kunigų, daugiau – moterų vienuolių. Skaičiuojant kartu su Baltarusijai ir Lenkijai tekusiose arkivyskupijos dalyse vykusiomis represijomis, remiantis platesnio laikotarpio (nuo 1939 m. rugsėjo iki 1941 m. liepos) faktais, arkivyskupijos represuotų dvasininkų skaičius yra ne mažesnis kaip 62 asmenys. Pabėgėlių represuota ne mažiau kaip 34 asmenys, iš jų net 27 vienuolės.

Smarkiai nukentėjusių iki A. Hitlerio karo su bolševikais, t. y. įkalintų bei ištremtų Lietuvos katalikų dvasininkų (vietinės bažnytinės provincijos ir Lietuvai priskirtos Vilniaus arkivyskupijos dalies), buvo ne mažiau kaip 57 asmenys.

Senokai nustatytas besitraukiančių raudonarmiečių nužudytų Lietuvos kunigų skaičius – 17 – lieka nepakitęs. Vis dėlto, skaičiuojant ne tik Lietuvos bažnytinės provincijos ir Lietuvai tekusios Vilniaus arkivyskupijos dalies nužudytus dvasininkus, bet ir Baltarusijai bei Lenkijai atitekusių dalių analogiškus faktus, konstatuotina,

jog šios kategorijos aukų buvo ne mažiau kaip 26.

Kilęs diktatorių karas daliai kunigų ir vienuolių atvėrė kelią į laisvę. Iš Lietuvos kalėjimų išvaduoti arba išsivadavo maždaug 16–18 kunigų, o dauguma išvežtų į lagerius bei tremtį lenkų dvasininkų buvo amnestuoti ir patraukė į kuriamus lenkų karinius dalinius, kur tapo kapelionais.

Suimtų, kalintų ir kankintų, išvežtų į lagerius ir tremtį bei nužudytų dvasininkų buvo kur kas daugiau nei pasižadėjusių bendradarbiauti ir tapusių etatiniais NKVD bendradar-

biais. Tai rodo, kad Lietuvos dvasininkai, kaip ir į Lietuvą atvykę Lenkijos dvasininkai, su okupantu bendradarbiauti vengė, beveik visi šiai pagundai ir prievartai atsispyrė.

Norint nuodugniau ištirti bei išsamiau aprašyti nagrinėto ir vėlesnių laikotarpių represijas prieš Lietuvos katalikų dvasininkus, taip pat šių represijų padarinius, pageidautina ar net būtina to siekti bendromis LGGRTC ir LVK pastangomis. Tai padėtų geriau atskleisti represijų prieš atskirus dvasininkus ir šią visą grupę istoriją, prisidėtų prie katalikų ir indiforentų istorinės atminties stiprinimo.

Nuorodos

¹ Apie bendrąją šalies Katalikų Bažnyčios padėtį naujomis sąlygomis žr. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 441–447.

² K. Gečys, *Katalikiškoji Lietuva*, Chicago: „Draugo“ sp., 1946, p. 386–394.

³ *Ibid.*, p. 392.

⁴ V. Brizgys, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje: pirmoje rusų okupacijoje 1940–1941 m., vokiečių okupacijoje 1941–1944 m. (trumpa apžvalga)*, [Chicago: „Draugo“ sp., 1977], p. 55–66.

⁵ *Krikščionybės Lietuvoje*, Čikaga: Lietuvos krikščionybės jubiliejaus komitetas, 1997, p. 367–388.

⁶ *Ibid.*, p. 384, 386.

⁷ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 444–445.

⁸ *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius: LGGRTC, 2007, p. 132–134.

⁹ *Ibid.*, p. 133–134.

¹⁰ A. Anušauskas, *Teroras, 1940–1958 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 83.

¹¹ T. Krahel, *Archidiecezja wileńska w latach II wojny światowej*, Studia i szkice, Białystok: Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Białymstoku, 2014.

¹² Tokių faktų yra vos keliuose puslapiuose – 87, 88, 222.

¹³ M. Raišupis, *Dabarties kankiniai, Lietuvos vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų kryžiaus kelias pirmoje ir antroje Sovietų okupacijoje*, Putnam: Krikščionis gyvenime, 1972.

¹⁴ *Ibid.*, p. 205–220.

¹⁵ E. Benz, „Märtyrer – Priester der Katholischen Kirche Litauens“, *Acta Baltica*, t. 25–26, 1989, S. 119–239.

¹⁶ Žr. ir plg. *ibid.*, p. 119–120, 239.

¹⁷ *Ibid.*, S. 123.

¹⁸ *Lietuvos gyventojų genocidas*, t. 1: 1939–1941, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 973.

¹⁹ *Ibid.*, p. 69.

²⁰ *Ibid.*, p. 64.

²¹ Žr. <http://www.baznycioszinios.lt/old/bz0007/007djl.html> (žiūrėta 2018 12 11).

²² G. Šidlauskas, *SSRS okupacinės valdžios represuotų, sunaikintų Telšių vyskupijos dvasininkų žinybas*, <http://www.varniai-museum.lt/index.php?langID=1&mid=76&mod=WebPage> (žiūrėta 2018 11 05).

²³ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XXI amžiuje*, Istorinė biogramų duomenų bazė, <http://www.lkma.lt/lddb/> (žiūrėta 2018 11 05).

²⁴ L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais*, Vilnius: LGGRTC, 1999, p. 10–11.

²⁵ A. Anušauskas, op. cit., p. 34.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*, p. 34–35.

²⁸ Dabar saugoma Lietuvos valstybės istoriniame archyve (LVIA, f. 1671).

²⁹ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 444.

³⁰ A. Anušauskas, op. cit., p. 35.

³¹ *Ibid.*

³² L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, op. cit., p. 16–17, 19.

³³ Žr. 26–29, 31, 36, 44, 48, 62, 65, 77, 84, 86, 89, 91, 93, 140, 156, 189, 191, 209, 230, 234, 251, 258, 261, 263, 264, 278, 297–299, 312, 320, 322, 324, 336, 339, 348, 357, 361, 371, 388, 396, 406, 415, 423, 424,

426 ir 436 biogramas. Vis dėlto nežinia, ar vienas šių kunigų – Stasys Stašelis – buvo represuotas, nes nurodyta tik jo mirties data – 1941 m. liepos 1 d. Be to, vienas šiuo laikotarpiu nužudytų kunigų – Vytautas Paškevičius gimė Rusijos imperijos valdomoje Latvijoje, dirbo tos pačios valstybės, vėliau bolševikų imperijos valdomoje Baltarusijoje, ten buvo kalintas ir iš ten mainais už komunistus 1933 m. atvyko į Lietuvą, tačiau veikiai sugrįžo į Latviją. Šie duomenys neleidžia priskirti kun. V. Paškevičių prie Lietuvos katalikų dvasininkų.

³⁴ Žr. 3, 19, 21, 30, 33, 34, 82, 85, 92, 95, 101, 102, 109, 110, 115, 119, 123, 137, 138, 141, 144, 155, 178, 195, 200, 202, 203, 213, 232, 255, 256, 265, 272, 286, 235, 238, 341, 342, 404, 414 ir 444 biogramas.

³⁵ Publikacijos įvadinėje dalyje nurodytas 146 dvasininkų ir vienuolių skaičius sutampa su LGGRTC duomenų bazėje užfiksuotu tos pačios kategorijos asmenų skaičiumi. Tačiau Vardyne neminimas vienas iš jų – kun. Romanas Klumbys. Apie represijas prieš jį bene pirmasis užsiminė kun. dr. Juozas Prunskis: „1941 VI 24 išlikęs gyvas nuo bolševikų sušaudymo“ (*Lietuvių enciklopedija*, t. 12, 1957, p. 147). Vėliau apie tai rašė Valdas Mieželis: „1941 m. birželio 24 d. rusų suimtas, tardomas ir kankinamas, grasinamas sušaudyti, bet laimingai išvengė mirties, ne savo budelių malone...“ (V. Mieželis, „Kun. R. Klumbio 40 metų kunigystės sukaktis“, *Draugas*, vol. 51, 1977, Nr. 132, birželio 7 d., p. 4). Dar vėliau apie represijas prieš šį kunigą rašė Bronius Kviklys (B. Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 3, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1983, p. 485). Pasak jo, šis dvasininkas „1941 m. bolševikų buvo suimtas, VI 24 pastatytas prie sienos likvidacijai. Išvaduotas vokiečiams netikėtai pralaužus frontą“. Veikiausiai šiais duomenimis remiantis buvo parašyta biograma, kurią paskelbė E. Benz (op. cit., S. 173). Visgi Arizonos lietuvių paskelbtoje kun. R. Klumbio biogramoje, kurioje trumpai, bet nuosekliai aprašytas šio dvasininko gyvenimo kelias, apie jokiais represijomis nekalbama (<http://www.lithaz.org/bios/klumbys/romanas.html>, žiūrėta 2018 12 04). Šiuo faktu remdamasis, straipsnio autorius daro išvadą, kad enciklopedinių ir publicistinių leidinių teiginiai apie represijas prieš R. Klumbį nėra pagrįsti, nors tai nereiškia, kad šis asmuo nebuvo represuotas.

³⁶ Pirmasis jų – dvasininkas Bardišauskas; Vardyno sudarytojai, remdamiesi apklausos anketomis nurodė, kad jis 1941 m. išvežtas į lagerį (p. 133). LGGRTC darbuotojos B. Panumienės

duomenimis, kun. Juozapas Bardišauskas kalintas 1944–1951 m. Kad tai yra tas pats asmuo, netiesiogiai patvirtina abiem atvejais nurodoma ta pati mirties priežastis ir tas pats laikas: nušautas 1951 m. Tiesa, virtualiame Anykštėnų biografijų žodyne teigiama, kad „1927–1940 m. jis buvo Lietuvos šaulių sąjungos narys, dėl to pirmosios sovietinės okupacijos metais patyrė persekiojimų“ (<http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=1805>, žiūrėta 2018 12 06). Kiti veikalai to nemini, tačiau dr. Aldona Vasiliauskienė, pasiremmdama Panevėžio vyskupijos kurijos archyvo dokumentu, rašė, kad Papilio klebonas Juozapas Bardišauskas 1941 m. gegužės 20 d. raštu prašė vyskupo perkelti jį tarnauti į kitą vietą, bet priežastį žadėjo pasakyti tik asmeniškai. Žr. A. Vasiliauskienė, „Kunigas Juozapas Bardišauskas (1898 01 18–1925 06 14–1951 05 27): pastatęs Papilio bažnyčią, nušautas Sibire“, <http://www.voruta.lt/kunigas-juozapas-bardisauskas-1898-01-18-1925-06-14-1951-05-27-pastates-papilio-baznycia-nusautas-sibire> (žiūrėta 2018 12 07). Galima manyti, kad prašymas buvo susijęs su vienuokiu ar kitokiu naujosios valdžios dėmesiu šiam kunigui, tačiau tai neleidžia konstatuoti represinių veiksmų prieš jį fakto. Šiaip ar taip, pastabas apie J. Bardišauską galima baigti konstatavimu, kad Vardynas per klaidą šio kunigo nenurodė kaip kun. Juozapo Bardišausko, kurio byla sudaryta 1945 m. (LYA, f. K-1, ap. 58, b. P15634), t. y. jis represuotas būtent tais metais.

Antrasis tų vėliau represuotų dvasininkų – kun. Zenonas Baužys. Pasirėmus keliais antriniais šaltiniais, Vardyno I tome buvo nurodyta, kad šis Kernavėje gyvenęs asmuo ištremtas 1941 m. ir kad tremtyje mirė (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 142). Vis dėlto kiti šaltiniai byloja, kad Z. Baužys represuotas po karo (M. Raišupis, op. cit., p. 206; *Lietuvos gyventojų...*, t. 2: 1944–1947, A–J, 1998, p. 183).

Trečiasis tų vėliau represuotų dvasininkų – kun. Prosperas Bubnys. Remiantis apklausos anketa ir virtualios spaudos straipsniu, Vardyno I tome nurodoma, kad šis kunigas 1941 m. buvo suimtas ir išvežtas į lagerį, tais pačiais metais Karo tribunolo nuteistas 10 metų, 1950 m. sugrįžo, 1951 m. vėl suimtas ir nuteistas 1 metams (p. 175). Vis dėlto šio asmens byla sudaryta 1945 m. Joje nurodyta, kad P. Bubnys suimtas tų metų rugpjūčio 30 d. ir kad jis anksčiau nebuvo represuotas (LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15579, l. 1, 5, 10a). Detali vienų ir kitų šaltinių analizė leidžia teigti, kad P. Bubnys represuotas 1945 m.

Ketvirtasis tų vėliau represuotų dvasininkų – kun. Petras Liutkus. Vardyno I tome rašoma, kad Liutkus Petras (Pranas), Prano sūnus, gyvenęs Alytaus apskrities Varėnos rajono Žilinių kaime, buvo dvasininkas, suimtas 1941 m., kalintas Kaune, 1941 m. balandžio 30 d. išvežtas į Pečiorlagą (Komi-ja), ten mirė (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 508). Vis dėlto pirminiai šaltiniai ir jais pagrįsti tyrimai rodo, kad šis asmuo represuotas po karo (M. Raišupis, op. cit., p. 212; *Lietuvos gyventojų...*, t. 2: 1944–1947, K–S, 2002, p. 356). Vardyno I tomo sudarytojai kun. Petrą Liutkų, Petro sūnų, ko gero, per klaidą sutapatino su amatininku Povilu Liutku- mi, Povilo sūnumi, kuris buvo išvežtas į Pečiorlagą kaip tik pirmosios okupacijos metu – tokį faktą pateikia vienas I tomo sudarytojų nurodytas šaltinis (LGGRTC, Archyvinis vardyno skyrius, SPS, l. 54).

Pentasis tų vėliau represuotų dvasininkų – kun. Vincentas Mieleška. Vardyno I tome rašoma, kad šis asmuo ištremtas 1941 m., o paleistas 1956 m. (p. 560). Vis dėlto kiti duomenys rodo, kad šis ku- nigas suimtas 1946 m., nubaustas 10 metų, išvežtas į lagerį, grįžo 1956 m. (Žr. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius: Lituaniistikos tradicijų ir paveldo įprasmi- nimo komisija, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006, p. 251).

Šeštasis tų vėliau represuotų dvasininkų – kun. Stanislovas Pupalaigis, tiksliau – kun. S. Pupalei- gis. Vardyno I tome nurodoma, kad dvasininkas S. Pupalaigis 1941 m. birželio 14 d. buvo išvežtas į lagerį, pateko į Komijos Abežę, vėliau pervežtas į Tomską (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 672). Vis dėlto Vardyno IV tome rašoma, kad kun. S. Pupaleigis suimtas 1949 m., išvežtas į Abežę (Minlagą) Komijoje 1950 m. (*Lietuvos gyventojų...*, t. 4: 1949, N–Ž, 2014, p. 147). Kaišiadorių muzie- jaus skelbiama virtuali rajono enciklopedija teikia papildomus duomenis. Joje nurodoma, kad kun. S. Pupaleigis iki 1939 m. buvo Kretingos pranciš- konų gimnazijos rektorius, vėliau tik mokytojas, o suvalstybinus gimnaziją 1945 m. apsigyveno Žarė- nuose ir „1949 m., būdamas Plungės <...> klebonu[,] buvo areštuotas ir 1950–1954 m. kalinamas Minlage (Komijoje)“ (http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Pupaleigis_Stanislovas, žiūrėta 2019 02 26).

Septintasis tų vėliau represuotų dvasininkų – kun. Steponas Rudžionis. Vardyno I tome teigiama, kad šis asmuo, gyvenęs Kaišiadorių rajono Gegužinės kaime, suimtas 1940 ar 1941 m., išvežtas į lagerį,

ten mirė (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 711). Vis dėlto kiti šaltiniai nurodo, kad šis Ge- gužinės klebonas represuotas po karo (M. Raišupis, op. cit., p. 196; *Lietuvos gyventojų...*, t. 2: 1944–1947, K–S, p. 936).

³⁷ Vienas tokių atvejų – vienuolė Bronislava Miškevič ir vienuolė Bronislava Miškoviec. Vardyno I tomas nurodo tuos pačius gimimo metus (1913), iš esmės tą patį tėvavardį (atitinkamai Francas ir Pranciškus), tą pačią gyvenamąją vietą (Vilnius), tuos pačius išvežimo (pirmosios – į lagerį ar tremtį, antrosios į lagerį) metus (1941, nors B. Miškoviec atveju nurodyta tikslesnė data – birželio 14 d.). Žr. *Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 576. Be šio akivaizdaus duomenų sutapimo ir kiti faktai rodo, kad tai – vienas ir tas pats asmuo. Pirma, Vardyno I tome klaidingai teigiama, kad B. Miškoviec įrašyta Baudžiamųjų bylų kataloge (BBK), t. y. šis Vardyno įrašas esą pagrįstas atitinkamos baudžiamosios bylos dokumentais. LYA ir LGGRTC naudojamas elektroninis BBK tokio asmens neranda, o Vardyno I tomas kito šaltinio apie vienuolę B. Miškoviec nenurodo. Antra, nors stinga vienuolės B. Miško- viec baudžiamosios bylos, vis dėlto yra jos tremties byla (LYA, f. V-5, ap. 1, b. 35538). Šie dokumentai byloja, kad tremiamos vienuolės pavardė rusiškai nė sykio teisingai neparašyta, bet yra pačios vienuolės lengvai įskaitomas parašas. Trečia, Vardyno I tomo sudarytojai įrašą apie B. Miškevič pagrindė Lietu- vos studijų biuro sudarytu „Išvežtųjų iš Lietuvos į TSRS asmenų sąrašą“, kuriame nurodyta Bronislava Miškoviec (LGGRTC, Archyvinis vardyno skyrius, SPS, l. 252), taip pat L. Kerulio publikacija, kurioje rašoma apie Bronę Miškovskaitę (*Išvežtųjų lietuvių sąrašas, Stalino teroras 1940–1941*, sud. L. Kerulis, Chicago: Pasaulio lietuvių archyvas, 1981, p. 280). Į klausimą, iš kur atsirado pavardė *Miškevič*, atsako kitos vienuolės tremtinės – Juzefos Piontkovskos (Jozefa Piątkowska) – byla; joje yra vienuolės Broni- slavos Miškevič apklausos protokolas (LYA, f. V-5, ap. 1, b. 35620, l. 23–24), kurį pasirašė... Bronislava Miškoviec (Bronisława Miśkowiec). Iš to išeina, kad tardytojas rusiškai užrašė *Мишкевич*, o tardomoji lenkiškai pasirašė *Miśkowiec*.

Kitas atvejis, kai Vardyno I tomas nurodo vieną asmenį kaip du, yra vienuolių Elenos Ricevič ir Elenos Marijanos Rysevič (Ryškovskajos) atvejis (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 699, 704). Abu kartus nurodyti kone tie patys gimimo metai (1917 ir 1916), toks pats tėvavardis (Janas), gyvenamoji vieta (Vilnius), represijų pobūdis (tremtis)

ir laikas (1941 m.). Be to, įrašas apie E. M. Rysevič (Ryškovskąją) pagrįstas duomenimis, kurie tinka E. Ricevič. Pirma, Lietuvos studijų biuro sudarytame ištremtųjų sąraše yra vienuolė Elena Rycevičienė, gimusi 1917 m. (LGGRTC, Archyvinis vardyno skyrius, SPS, l. 322). Antra, L. Kerulio publikacijoje rašoma, kad E. Rysevič gimusi 1917 m. (op. cit., p. 355). Pagaliau archyviniai duomenys verčia manyti, kad Vardyno I tomo įrašai apie vienuolės E. Ricevič ir E. M. Rysevič (Ryškovskąją) atsirado, šio tomo rengėjams supainiojus vienuolės Elenos Rycevič duomenis (LYA, f. V-5, ap. 1, b. 35657) su tarnaitės Elenos Marijos (Marijanos) Ryškovskąjos duomenimis (ibid., b. 37091). Pabrėžtina, kad vienuolės pavardė lenkiškai ir lietuviškai buvo rašoma su *y* raide, o Vardyno 1 tomo rengėjai šią pavardę transliteravo iš rusų *Рыцевич*, nors yra ir *Рыцевич*, tad, užuot parašę Rycevič, parašė Ricevič.

³⁸ Vardyno I tomas nurodo, kad Jadvyga Mickevič, vienuolė, buvo suimta 1939 m. gruodžio 30 d., išvežta į kalėjimą (Baltarusiją), nuteista Ypatingojo pasitarimo 3 metams už nelegalų sienos perėjimą (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 558). Vis dėlto J. Mickevič kaltinamosios bylos dokumentai teikia kitokią faktus. Svarbiausias – ji ne vienuolė, o medicinos seselė. Ji buvo gimusi Vilniuje, tačiau baigusį gimnaziją ir medicinos seselių kursų gyveno daugelyje miestų pas artimiausius gimines, o karo pradžioje iš Varšuvos per Brestą ir Gardiną atkeliavo į Vilnių, tačiau mėgino per Baltarusiją vėl pasiekti Varšuvą, paskui sugrįžti į Vilnių. Ji buvo suimta ne Lietuvoje, o Baltarusijoje, kai su keliais giminaičiais perėjo Lietuvos Respublikos ir Sovietų Sąjungos sieną ir atsidūrė Ašmenoje. Čia J. Mickevič tardyta, vėliau buvo nuteista 3 metams už sienos perėjimą ir išvežta į lagerį. Žr. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 46020/3, l. 1, 2, 9, 10 ir kt. Tad J. Mickevič traktuotina kaip pasaulietė karo pabėgėlė.

³⁹ Georgijus Špilevskis (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 822); jis baigė Minsko dvasinę seminariją, dirbo Vilniuje, Žvėryno cerkvėje psalmių giedotoju ir choro vadovu (LYA, f. K-1, ap. 58, b. P2962, l. 3, 5).

⁴⁰ B. Kviklys, op. cit., t. 5, d. 1, 1985, p. 193.

⁴¹ E. Benz, op. cit., S. 143.

⁴² *Lietuvos gyventojų...*, t. 3: 1948, A–M, p. 225; t. 4: 1949, A–M, p. 188.

⁴³ T. Krahel, op. cit., S. 206, 230.

⁴⁴ I. Kolosovska, „Šalčininkų parapija: 1410–2010“, <http://www.salcininkai.lt/lit/Naujau-si/9/2/18185/9/1/2/0/21111> (žiūrėta 2019 01 30).

⁴⁵ B. Kviklys, op. cit., t. 5, d. 1, 1985, p. 194.

⁴⁶ E. Benz, op. cit., S. 156.

⁴⁷ Ibid., S. 153.

⁴⁸ T. Krahel, op. cit., S. 58–79, 188–190, 227.

⁴⁹ A. Valiuška, „Lietuvis nušautas prie altoriaus“, *Draugas*, 1951, rugpjūčio 6, vol. 35, Nr. 184, p. 5. Manytina, kad vėliau šie duomenys buvo pateikti E. Benzui, kuris, jais remdamasis, paskelbė kelių eilučių kankinio diakono V. Stulginskio biogramą (op. cit., S. 220).

⁵⁰ M. Raišupis, op. cit., p. 214.

⁵¹ A. Kalašnikovienė, „Kunigo Konstantino Paulavičiaus veikla Alytuje 1910–1941 m.“, *Alytaus šviesuolių portretai* [Konferencijos pranešimų medžiaga], Alytaus kraštotyros muziejus, sud. Audronė Jakunskienė, Kaunas: Spalvų kraitė, 2007, p. 12–13.

⁵² *Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 202.

⁵³ J. Petruitis, *Kaip jie mus sušaudė*, Vilnius: Periodika, 1990, p. 266.

⁵⁴ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42187/3.

⁵⁵ E. Benz, op. cit., S. 147.

⁵⁶ *Lietuvos gyventojų...*, t. 4: 1949, A–M, 2012, p. 230.

⁵⁷ Pvz., nurodoma, kad jis 1949 m. suimtas ir nuteistas 10 metų, buvo kalinamas lageryje Irkutsko srityje, ten žuvo (*Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 99).

⁵⁸ M. Raišupis, op. cit., p. 217.

⁵⁹ „Imbradas, 16 metų po kun. klebono V. Šamšono mirties“, iš „LKB kronikos“ archyvo, <http://lkbkronika.lt/index.php/26-kronika-1977-m/1144-is-lkb-kronikos-archyvo.html> (žiūrėta 2019 01 30).

⁶⁰ B. Šlapelis, „Imbrado klebono nužudymą prisimenant“, http://www.xxiamzius.lt/numerai/2011/01/28/atmi_01.html (žiūrėta 2019 01 30).

⁶¹ *XX a. tikėjimo liudytojai, Vilkaviškio vyskupija*, <http://vilkaviskis.lcn.lt/apie/asmenybes/xxtikejimo/> (žiūrėta 2019 02 21).

⁶² LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34912/3.

⁶³ M. Raišupis, op. cit., p. 208.

⁶⁴ *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XXI amžiuje*, istorinė biogramų duomenų bazė, <http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?nr=10937> (žiūrėta 2019 01 14).

⁶⁵ V. Brizgys, op. cit., p. 64.

⁶⁶ E. Benz, op. cit., S. 143–144.

⁶⁷ Apie tai rašė V. Brizgys (op. cit., p. 62), vėliau dalį teiginių pakartojo E. Benz (op. cit., S. 148), taip pat LKMA duomenų bazė (<http://www.lkma.lt/lddb/israsas.php?id=1845>, žiūrėta 2018 12 27).

⁶⁸ B. Kviklys, op. cit., t. 4, 1984, p. 510; E. Benz, op. cit., S. 181.

⁶⁹ K. Gečys, op. cit., p. 392–393; M. Raišupis, op. cit., p. 413; V. Brizgys, op. cit., p. 55.

⁷⁰ LYA, f. V-5, ap. 1, b. 38772, l. 2–3; K. Gečys, op. cit., p. 392; M. Raišupis, op. cit., p. 215; E. Benz, op. cit., S. 203; T. Krahel, op. cit., S. 222.

⁷¹ M. Raišupis, op. cit., p. 215; V. Brizgys, op. cit., p. 60–61; E. Benz, op. cit., S. 204; *Lietuvos gyventojų...*, t. 4: 1949, N–Ž, p. 153.

⁷² B. Kviklys, op. cit., t. 3, 1983, p. 73; E. Benz, op. cit., S. 215. Vis dėlto kitur suėmimas nenurodomas (*Lietuvių enciklopedija*, t. 27, 1962, p. 505; B. Kviklys, op. cit., t. 6, 1987, p. 526).

⁷³ T. Krahel, op. cit., S. 87.

⁷⁴ *Ibid.*, S. 88, 222. Dar vienas šio autoriaus nurodytas dvasininkas, kuris anuomet galbūt buvo represuotas – dominikonas Aleksandras Milaševičius; jis buvęs Vilniuje ir galbūt buvo ištremtas (žr. T. Krahel, op. cit., S. 88). Visgi ši T. Krahelio prielaida neleidžia A. Milaševičių traktuoti kaip represuotą dvasininką.

⁷⁵ Viena įmanomų klaidų – 1944 m. emigravusių dvasininkų teiginiai, kuriais galbūt norėta pasiteisinti, kad paliko savo bendruomenes. Vis dėlto šis temos aspektas nėra išnagrinėtas, tad lieka grynai hipotetinis.

⁷⁶ LGGRTC duomenų bazėje įrašyti 57 lietuviai ir straipsnio autoriaus remiantis kitais šaltiniais nurodyti kunigai K. Butkus, J. Danielius, L. Lukošius, J. Marčiulionis, P. Prunskis, K. Pusdešris ir K. Sirūnas.

⁷⁷ Vienuoliai kunigai – jėzuitas Jonas Bružikas (E. Benz, op. cit., S. 139), pranciškonai Antanas Dirvelė (M. Raišupis, op. cit., p. 208; Antanas Dirvelė, https://lt.wikipedia.org/wiki/Antanas_Dirvelė, žiūrėta 2019 03 09) ir Liucijus Martušis (*Išvežtųjų lietuvių...*, p. 259), marijonas Vladas Mažonas (M. Raišupis, op. cit., p. 213; E. Benz, op. cit., S. 187) ir salezietis Pranas Petraitis (M. Raišupis, op. cit., p. 214; E. Benz, op. cit., S. 197). Vienuolis, kurio priskyrimas kunigų grupei bent kol kas šaltinių duomenimis nepatvirtintas ir kurio vienuolija kol kas neidentifikuota, buvo Martynas Gedvilas (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 283).

⁷⁸ Viktorija Bednavskaitė, Elžbieta Gricevičiūtė ir Marija Grigaitytė (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 143, 307, 308). Kokioms vienuolijoms ar kongregacijoms jos priklausė – atskiro tyrimo uždavinys.

⁷⁹ *Lietuvos gyventojų...* t. 1: 1939–1941, p. 573.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 870.

⁸¹ Žr. https://lt.wikipedia.org/wiki/Juozas_Vailokaitis (žiūrėta 2019 04 29).

⁸² LGGRTC duomenų bazės nurodomi 44 dvasininkai lenkai ir T. Krahelio nurodyti dvasininkai M. Šimankevičius, L. Sikora ir K. Kucharskis.

⁸³ Tai patvirtina daugelis faktų. Pagrindiniai jų – Vardyno I tome Vilnius nurodytas kaip 39 represuotų dvasininkų, kurie pagal minėtąją LGGRTC duomenų bazę yra lenkai, gyvenamoji vieta, o Vilniaus rajonas – 1. Prie jų reikia priskirti kun. VACLAVĄ KRAVČIKĄ. Nors tas pats Vardyno tomas teigia, kad šis dvasininkas gyveno Ukmergėje (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 450), vis dėlto tremties byloje rašoma, kad jis gyveno Vilniaus miesto Ukmergės gatvėje (LYA, f. V-5, ap. 1, b. 35354, l. 1, 3, 4, 12, 14, 16, 17). Be to, prie šios grupės priskirtini dar keli lenkai kunigai. Vienas iš jų – vardu nenurodytas BUCIAKAS, kuris suėmimo metu gyveno Vilkaviškio rajone, tačiau buvo atvykęs iš Lenkijos (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 176). Kitas – BOLESŁAVAS ZABLUDOVSKIS, kuris suėmimo metu gyveno Kaune (*Lietuvos gyventojų...* t. 1: 1939–1941, p. 921), bet anksčiau, karui prasidėjus, iš Lenkijos atvyko į Lietuvą (T. Krahel, op. cit., S. 86). Pagaliau šiai kategorijai priskirtini minėti dvasininkai M. Šimankevičius, L. Sikora ir K. Kucharskis.

⁸⁴ *Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 669.

⁸⁵ Vardyno I tome nurodytos 26 vienuolės pabėgėlės, bet dar vienos pabėgėlės – Elenos Ricevič – statusą liudija jos tremties bylos dokumentai (LYA, f. V-5, ap. 1, b. 35657, l. 3, 6–10, 12, 17).

⁸⁶ Kone visus pastarosios grupės asmenis – net 30 – Vardyno I tomas nurodo kaip pabėgėlius. Be jų, kaip pabėgėliai traktuotini dar keli dvasininkai. Pirmas – jau minėtas vardu nenurodytasis kun. BUCIAKAS. Antra – minėta vienuolė E. Ricevič. Trečias – minėtas vienuolis L. Sikora, kurio pabėgėlio statusą liudija jo tremties bylos dokumentai (LYA, f. V-5, ap. 1, b. 35757, l. 1, 8, 9, 14, 16). Ketvirtas – minėtas kun. B. Zabludovskis.

⁸⁷ T. Krahel, op. cit., S. 222.

⁸⁸ Tai kunigas jėzuitas Stanislovas Čapjevskis (Vilnius), klierikas Aleksandras Holovačius (Vilnius), kunigas jėzuitas Kazimieras Kucharskis (Vilnius), kunigas dominikonas Aleksandras Milaševičius (buvęs Vilniuje), kun. Petras Prunskis (Vilniaus arkivyskupija), vienuolis karmelitas Liudvikas Sikora (į Vilnių atvykęs pabėgėlis), kun. Zigmantas Stankevičius (Vilniaus arkivyskupija, atvykęs į Kauno arkivyskupiją), kun. Mykolas Šimankevičius (iš Vilniaus arkivyskupijos pasitraukęs į Kauno arki-

vyskupiją), kun. Jonas Tutinas (prieš karą ištremtas iš Vilniaus arkivyskupijos ir tarnavęs Kaišiadorių vyskupijoje), taip pat kun. Bronislavas Zabłudovskis (iš Palenkės vaivadijos atvykęs į Kauną).

⁸⁹ T. Krahel, op. cit. S. 88. Tai, kad seminaristas – pentaktursis, aiškiai rodo, jog į seminariją jis įstojo prieš karą, t. y. buvo ne pabėgėlis, o arkivyskupijos studentas.

⁹⁰ Iki 1939 m. buvo Palūšės klebonas, nuo tų metų spalio mėn. gyveno pas brolių Zarasų rajone, Žvilbučių dvare (https://lt.wikipedia.org/wiki/Petras_Prunskis, žiūrėta 2019 03 11).

⁹¹ T. Krahelis jį vadina neopresbiteriu (op. cit., S. 222).

⁹² *Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 670, 855, 930.

⁹³ T. Krahel, op. cit. S. 220.

⁹⁴ V. Brizgys, op. cit., p. 65.

⁹⁵ *Krikščionybė Lietuvoje*, p. 384.

⁹⁶ A. Anušauskas, op. cit., p. 43.

⁹⁷ V. Brizgys, op. cit., p. 57–58, 62.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 63.

⁹⁹ Žr. *Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 169, 173, 183, 197, 262, 263, 275, 291, 298, 316, 327, 348, 394, 631, 653.

¹⁰⁰ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 445.

¹⁰¹ *Lietuvos gyventojų...* t. 1: 1939–1941, p. 64.

¹⁰² *Lietuva 1940–1990*, p. 133–134.

¹⁰³ V. Brizgys, op. cit., p. 64.

¹⁰⁴ „Dvasininkų ir bažnyčių skaičius Lietuvoje 1940 m.“, žr. M. Raišupis, op. cit., p. 389. Čia nurodyta, kad 1939 m. Vilniaus arkivyskupijos dalis, kuri teko Lietuvai, turėjo 184 kunigus, 1940 m. Kauno arkivyskupija – 298, Panevėžio vyskupija – 236, Telšių vyskupija – 238, Vilkaviškio vyskupija – 216, Kaišiadorių vyskupija – 101, vokiečių atplėšta Klaipėdos prelatūra – 9, be to, buvo 168 vienuoliai kunigai.

¹⁰⁵ E. Benz, op. cit., S. 133–134; *Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 123, 218, 640.

¹⁰⁶ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, p. 445; *Lietuva 1940–1990*, p. 134.

¹⁰⁷ T. Krahel, op. cit., S. 24, 222.

¹⁰⁸ E. Benz, op. cit., S. 216, 229.

¹⁰⁹ K. Gečys, op. cit., p. 392–393.

¹¹⁰ K. Gečys teigė, kad išlaisvinta 16 dvasininkų, ir pateikė sąrašą (žr. op. cit., p. 392–393). Iš straipsnio pagrindiniame tekste minėtų asmenų jis nenurodė V. Rudzinsko, J. Šimkaus, V. Valevičiaus-Valio ir P. Zarankos, bet nurodė K. Mikelinską ir J. Marčiulionį (apie du pastaruosius žr. šioje nuorofoje toliau). Vardyno I tome išvardyta 17 išsilaisvinusių lietuvių kunigų (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 132, 154, 175, 188, 206, 207, 342, 431, 573, 640, 682, 711, 782, 812, 881, 928). Tiesa, apie vieno iš straipsnio pagrindiniame tekste minėtų dvasininkų – K. Miliausko – išsilaisvinimą Vardynas nerašo, bet teigia, kad šis dvasininkas kalintas (*ibid.*, p. 569). Visgi apie jo išsilaisvinimą rašoma kitoje literatūroje (K. Gečys, op. cit., p. 392–393; E. Benz, op. cit., S. 190). Be to, yra kalbėjęs kun. Kazimieras Mikelinskas. Netgi teigta, kad šis dvasininkas sukilimo metu išlaisvintas (K. Gečys, op. cit., p. 392–393). Vis dėlto Vardyno I tome rašoma, jog K. Mikelinskas buvo paleistas (*Lietuvos gyventojų...*, t. 1: 1939–1941, p. 562). Mažiau tikėtina, kad buvo kalinti ir išlaisvinti Romanas Klumbys ir Juozas Marčiulionis, nes aprašymai apie jų represavimą nėra aiškūs bei įtikinami (B. Kviklys, op. cit., t. 3, 1983, p. 485; E. Benz, op. cit., S. 173; V. Brizgys, op. cit., p. 55), be to, teiginiai apie represavimą nėra patvirtinti vietinių šaltinių, t. y. apie šių asmenų suėmimą ir kalinimą lakoniškai parašė (ko gero, sekdami vienas kitu) tik išeivijos autoriai. Daugiau apie R. Klumbį žr. 35 nuorodą. Straipsnio autorius R. Klumbio, remdamasis jo biograma, prie represuotųjų nepriskiria.

¹¹¹ T. Krahel, op. cit., S. 82–88, 222.

Gauta 2019 04 08
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius
Vytauto Didžiojo universitetas,
K. Donelaičio g. 58, Kaunas

Artūras Grickevičius

REPPRESSED CATHOLIC PRIESTS AND MONKS DURING THE FIRST YEARS OF THE OCCUPATION AND ANNEXATION OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: JUNE 1940–JUNE 1941

Summary

The subject investigated has not been systematically researched at scientific level until now. The claims made by historians and other authors are fragmented and controversial. However, the publications of historical sources necessary for the subject under research, particularly Volume 1 of the list of names published by the Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, as well as numerous archival documents make it possible to reveal the main features of the reprisals of Lithuanian priests and monastic communities in 1940 and 1941.

During the occupation and annexation of the Republic of Lithuania, local Catholic priests, monks and nuns were not among the most important groups of the repressed, i.e. among politicians, white collar workers, officers and public figures. Nevertheless, the registration and surveillance of priests, the cases of the annihilation especially of the Russian Orthodox Church and smaller religious groups of the aggressor country, testify indirectly to the fact that the oppressive apparatus of the Empire that was hostile to religion was getting ready to annihilate the Lithuanian Catholic priests at least as a separate group.

The NKVD / NKGB took efforts to win over as many priests as possible. About 115 priests (7.9% of all the priests) were repeatedly summoned to the agencies with this purpose in mind but the result was as poor: 12 of those who promised to arrive (0.8% of all priests, 10.4% of recruited priests), three of them staff workers (0.2% of all priests, 2.6% of recruited priests) showed up.

According to the available research results, during the period examined a total number of repressed Catholic priests and monks in Lithuania (of the local Church Province, the part of the Roman Catholic Metropolitan Archdiocese of Vilnius assigned to Lithuania, and Polish refugees) is about 111 persons: 64 (almost 58%) Lithuanian and 47 (over 42%) Polish.

From the Lithuanian Church Province or its monasteries and convents 61 persons were repressed, out of whom 53 were diocesan priests, five were monks ordained as priests, three were from monastic communities (one brother and two sisters): 21 from Kaunas diocese, 19 from Vilkaviškis diocese, 11 from Panevėžys diocese, and five

from Kaišiadorys and Telšiai dioceses each; all of them were Lithuanians.

From the Lithuanian part of the Roman Catholic Metropolitan Archdiocese of Vilnius and the monastic communities based there, about 15 priests (three Lithuanian and 12 Polish) were subject to repression; fewer than half of them were priests, the others were nuns. Taking together the instances in the parts of the Metropolitan Archdiocese of Belarus and Poland, based on the facts from a longer period (from September 1939 until July 1941), the number of the repressed priests in the archdiocese is at least 62 persons: 34 were refugees who suffered from repression; about 27 of them were nuns.

The number of people who suffered greatly, i.e. were imprisoned and exiled before Hitler's war against the "Bolsheviks" were at least 57 Lithuanian Catholic priests and monks (from the local ecclesiastical province and the part of the Roman Catholic Metropolitan Archdiocese of Vilnius).

The number of Lithuanian priests – 17 – who were killed by the retreating Soviet Army troops at the first stage of the war between Nazi Germany and the USSR that has been known for a long time remains the same. Nevertheless, counting the priests killed not only in the Lithuanian Church Province and in the part of the Vilnius Archdiocese that belonged to Lithuania but also analogous facts from the parts that belonged to Belarus and Poland, the number of the victims of this category amounts to at least 26.

The war that broke out between Hitler and Stalin opened the road to freedom for some priests and members of the monastic community. Between 16 and 18 priests were liberated or freed themselves from prisons in Lithuania, while most of Polish priests who were taken to forced labour camps or exiled were granted an amnesty; later they joined Polish army units and became chaplains.

The number of arrested, imprisoned, taken to forced labour camps and exiled priests and members of monastic communities is much higher than those who promised to collaborate with the KGB and joined the staff, which demonstrates that the Lithuanian clergy as well as those who arrived from Poland avoided collaborating with the occupying powers; almost all of them resisted, did not succumb to this temptation and did not act under compulsion.